

Власенко Валерій

ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ НАДЗВИЧАЙНОЇ ДИПЛОМАТИЧНОЇ МІСІЇ УНР В РУМУНІЇ (1919–1923 рр.)

Зовнішня політика кожної держави практично реалізується через діяльність її дипломатичних представництв, місій, консульств. В умовах становлення власної зовнішньої політики сучасної України, вироблення її пріоритетів слід звернутися до маловідомих сторінок вітчизняної дипломатії, досвіду діяльності дипломатичних установ у роки Української революції 1917–1921 рр. та міжвоєнного періоду.

У 90-х рр. ХХ ст. інтерес до вивчення маловідомих, замовчуваних сторінок історії зовнішньої політики та дипломатії України значно зріс. З'явилася низка дисертаційних досліджень, монографій, статей у наукових збірниках та фахових журналах, науково-довідкових видань, присвячених цій проблемі. Публікуються мемуари, спогади, епістолярна спадщина вітчизняних дипломатів, державних і громадсько-політичних діячів, які були причетні до вироблення основ зовнішньої політики, очолювали дипломатичні установи за кордоном кінця 10-х – початку 20-х рр. ХХ ст. Вагомий внесок у дослідження її зробили В. Варгатюк, Д. Веденєєв, С. Віднянський, В. Головченко, М. Кірсенко, В. Матвієнко, Т. Осташко, О. Павлюк, В. Соловійова, Г. Стрельський, Д. Табачник, Я. Тинченко та ін.

Один із перспективних напрямків дослідження історії української зовнішньої політики і дипломатії – діяльність надзвичайних дипломатичних місій (НДМ) Української Народної Республіки в різних країнах. Початок такому роду студій поклала документальна збірка І. Матяш та Ю. Мушки «Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині: історія, спогади, архівні документи» (К., 2005). На часі поява збірників документів щодо діяльності подібних установ в Австрії, Бельгії, Італії, Польщі, країнах Прибалтики тощо.

Пропоновані нижче документи, що зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ф. 2471), стосуються діяльності Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Румунії. Вони охоплюють 1919–1923 рр. Це листи, протоколи, рапорти, доповіді, інформації, звіти урядовців, дипломатів, співробітників місії, військових. Документи подано у хронологічній послідовності. Виключення упорядник зробив лише щодо документа № 11 від 8 лютого 1922 р., в якому згадуються документи (№ 12–14), датовані січнем – початком лютого того ж року, але які подаються наступними.

У них йдеться про ситуацію, що склалася на українсько-румунському кордоні вздовж Дністра на початку 1919 р., та шляхи її вирішення (№ 1), підготовку Бессарабським національним союзом повстання на окупованих Румунією територіях (№ 2), створення комісії з повернення з Італії через територію Румунії військовополонених українців (№ 3); військово-політичну ситуацію в Україні на початку 1920 р. (№ 4), стан і перспективи розвитку культурно-освітньої справи серед українських емігрантів у Румунії (№ 5), становище українських інтернованих військових у таборах Румунії (№ 6, 9); про справу продажу Румунії набоїв Армії УНР, що знаходилися у Відні (№ 7), майно Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії (№ 8); про звернення отамана В. Уренюка до К. А. Мацієвича з приводу організації зустрічі його з Головним Отаманом С. В. Петлюрою (№ 10), підготовку та організацію повстання проти більшовиків на Півдні України на чолі з генералом А. Гулим-Гуленком (№ 11–14).

Документи свідчать про широку і різноманітну діяльність відомого українського громадсько-політичного і державного діяча, учасника національно-визвольного руху початку ХХ ст., одного з лідерів Української радикально-демократичної партії (пізніше - Українська партія соціалістів-федералістів) Костя Адріановича Мацієвича (1873–1942). У роки Української революції він був членом Центральної Ради, делегації УНР на переговорах у Брест-Литовську, товаришем генерального секретаря земельних справ, автором проекту земельної реформи, що передбачав збереження земельної власності для трудових господарств. Центральна Рада відкинула цей проект. За часів Української Держави К. А. Мацієвич був заступником голови (С. В. Петлюра) Всеукраїнського земського союзу, Центрального українського кооперативного комітету. Український національний союз пропонував гетьману П. Скоропадському його кандидатуру на посаду міністра земельних справ.

У лютому-квітні 1919 р. К. А. Мацієвич був міністром закордонних справ, потім – головою Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Румунії, очолював низку громадських організацій української еміграції в цій країні, листувався з С. Петлюрою. Згодом переїхав до Чехо-Словаччини, де працював в українських вищих школах, очолював Український республікансько-демократичний клуб (1928–1931), Українську наукову асоціацію (з 1936 р.) у Празі, був членом декількох фахових і громадських організацій української еміграції, брав участь у II Українському науковому з'їзді у Празі (1932), співпрацював з Українським науковим інститутом у Варшаві, друкувався у періодичних виданнях української еміграції, в тому числі у паризькому «Тризубі». Професор вищих шкіл у Росії, Україні, Чехо-Словаччині, він залишив багату наукову спадщину. Його науковий доробок складають близько 30 великих праць та понад 200 статей у наукових та громадсько-політичних виданнях. Помер К. А. Мацієвич у Празі, де і похований.

Подані нижче документи друкуються вперше зі збереженням стилістики оригіналу. У текстах змінено лише літеру «є» на «е» та у словах пропущено апостроф там, де це потрібно згідно з нинішнім правописом.

До документів додано коментарі – щодо осіб, назв і подій, про які йдеться у них. Археографічне опрацювання документів проведено відповідно до загальноприйнятих правил – пропущені слова, прийменники чи сполучники, що їх відновлено упорядником, взято у квадратні дужки. Зроблено окремі виправлення граматичного та синтактичного характеру.

№ 1

ЛИСТ МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР В. М. ЧЕХІВСЬКОГО¹ ДО ГОЛОВИ НДМ УНР У РУМУНІЇ Ю. ГАСЕНКА²

[?] січня 1919 р., м. Київ

В середині січня сього року в окупованих Румунами частинах Бессарабії почалося повстання тамошнього населення проти окупаторів. Повстання це викликало з боку Румунського Уряду жорстокі репресії за для його подолання. Спасаячись від цих репресій під наступом карних румунських отрядів, хвиля повстанців хлинула на наш лівий берег Дністра, а весь правий його берег був зайнятий Румунами. І з того менту, коли боротьба між бессарабськими повстанцями та румунськими військами захоплює район Дністра та зле одбивається на мирнім українським населенні лівого берега Дністра, і починаються українські румунські прикордонні конфліктіві справи. Треба зазначити, що наші військові частини, що розташовані по лівому березу Дністра, в цей мент заняли цілком з'ясовану позицію щодо бессарабських повстанців: дбаючи про непорушення добросусідських відносин між Україною та Румунією та уникаючи всього того, що цим відносинам пошкодити може, наші війська обеззброювали тих повстанців, що переходили до нашого берега, та інтернували їх в глибину України. Але на превеликий жаль окремі одениці та купки цих повстанців, уникаючи нашого огляду та переховуючись від наших військових дозорів, сохранияли при собі зброю і час од часу, помщаючись за румунські кари, починали стрілянину з нашого берега по румунським дозорам по правому березу Дністра. Ця цілком провокаційна з боку окремих повстанців, а може і з боку наших державних ворогів, котрі користуючись хвилиною роблять все, що може шкодити відносинам України та її сусідів в час нашого державного будівництва, стрілянина викликала цілком організований обстріл нашого берега румунськими отрядами. Таким чином була обстріляна Румунами ціла низка сіл на нашому березі Дністра, зруйновані хати, забиті люди, попалені мости через Дністро (наприклад в районі Жванця³).

Така стрілянина часами то притихає, часами виникає знов. Наша влада як центральна, так і місцева вживала та вживає всіх заходів аби захистити права місцевої придністрянської людности, уникнути всіх непорозумін та сохранияти добросусідські відносини між Румунією та Нашою Державою. З цією метою до Румунського Наддністрянського Командування нашою місцевою владою надсилались ноти, окреми представники, які мали з'ясувати Румунській владі дійсне становище річей, зроблено пропозицію Румунській владі утворити комісію для розгляду прикордонних

непорозуміннь, виникали маленькі комісії з обмеженим районом діяльності то на тому, то на другому пункті нашого тимчасового кордону. Зараз справа ця починає проводитись в загально державному масштабі. В Кам'янці-Подільському утворена комісія для ліквідації всіх прикордонних конфліктів, які виникли та виникнути можуть на всьому протязі Українсько-Румунського кордону. На чолі цієї комісії поставлено професора Дмитра ДОРОШЕНКА*⁴, а до складу її входять: члени професор БЛЕЦЬКИЙ⁵, УРІЛЕНКО, ШМАНКЕВИЧ⁶, ЧЕРНЯВСЬКИЙ⁷, секретар КОРОЛЦЬКИЙ, представник десятого корпусу сотник ЗЕМБІЦЬКИЙ. Цій комісії надано право, в справах полагодження українсько-румунських прикордонних конфліктів, безпосереднє зноситись з Вами, як Головою нашої Надзвичайної Дипломатичної Місії, з одночасовим повідомленням в копіях Міністерства. Румунський Уряд в відповідних нотах виявив своє задоволення тими засобами, які вжиті нашим урядом, підкреслив і своє бажання підтримувати добросусідські відносини та обіцяв нічого не вживати без повідомлення нашої центральної кам'янецької комісії. Напрямок нашої, та Румунського Уряду, суспільної праці в меті якомога найшвидшого полагодження наших прикордонних відносин надалі уявляється нам так: дуже бажаним являється утворення румунською владою такої же, як і наша кам'янецька, комісії з широким повноваженням для всього випадкового сучасного україно-румунського кордону, в справі ліквідації зазначених конфліктів; ця румунська комісія повинна вийти в постійний зв'язок з нашою комісією в Кам'янці-Подільському; окрім того, для прискорення зазначеної справи постійний зв'язок нашої комісії з Вами мусить підтримуватися через дипломатичного кур'єра, якому повинно забезпечити вільний переїзд від Кам'янця-Подільського до Букарешту і назад. Тільки таким шляхом можна буде ліквідувати ці конфлікти. До цього маємо ще додати, що деякі Представники Румунського Уряду (військові) вимагали від Представників нашої влади видачі проводарів та більш менш значних учасників Бессарабського повстання, які втікли на наш берег. Представники нашої влади на цю пропозицію дали відповідь, – це маєте підкреслити і Ви в розмові з Представниками Центральної Румунської влади, що Український Уряд рахує видачу цю, як видачу політичних злочинців, для себе неможливою, та в відношенню до зазначених осіб допускає тільки (і проводить це в життя) обеззброєння та інтернування їх в глибину України.

*Міністр Закордонних Справ /підпис/
Директор Департаменту
Чужоземних Зносин /підпис/*

З оригіналом згідно:

Діловод Левитський

ЦДАВО України, ф. 2471, оп. 1, стр. 1, арк. 4–5. Машинопис. Копія.

* Тут і далі прізвища прописними літерами написано в текстах документів.

№ 2

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В РУМУНІЇ
ДО ПОСЛА КОРОЛІВСТВА ІТАЛІЇ У РУМУНІЇ¹⁰

[кінець липня 1919 р.], м. Бухарест

До п[ана] Посла Італійського Королівства в Бухаресті

Сім звертаємося до Вас з проханням о повідомленні Вашого Високого Уряду про висилку нашої місії до Королівства Італійського, по справам евакуації полонених українців з Італії на Україну. Поруч з тим прохається о ласкавої допомозі цієї місії в справі переїзду її через Румунію й прийняття Королівським Урядом.

Місія складається з Голови Місії Інженера п[ана] ГОЛУБОВИЧА¹¹, Заступника Голови і Старшого Радника Отамана (генерал-майора Генштабу) б[увшого] Наказного Отамана ОСЕЦЬКОГО¹², Експерта Місії Професора ТИМОШЕНКА¹³ і чотирьох урядовців при них. З зазначених 7 осіб за кордоном зараз є і має приєднатись до Місії п[ан] Тимошенко. Цієї Місії доручається вести переговори, заключати і підписувати умови по справах евакуації і постачання військовополонених.

*До Високого Уряду Королівства Італії
– Через Голову Української Місії в Італії –*

Сім маєм за шану повідомити Вас о посилки Місії в справах евакуації військово-полонених і прохаємо о ласкавом прийнятті її.

ЦДАВО України, ф. 2471, оп. 1, стр. 1, арк. 7. Машинопис. Оригінал.

№ 3

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ У РУМУНІЇ К. МАЦІЄВИЧА¹⁴
ДО ПОСЛА УНР У ВІДНІ

4 березня 1920 р., м. Бухарест

Вельмишановний Пане Посол!

Долучаю Вам при цьому листі копії останніх листів, одержаних мною від 1) п[ана] Головного Отамана¹⁵, 2) Міністра Закордонних Справ¹⁶ і 3) Прем'єр-Міністра І. П. Мазепи¹⁷. З цих листів Ви одержите певні інформації того, що діється у нас на Україні і що роблять окремі наші групи для того, аби поставити нашу справу на більш певний ґрунт.

Документи остільки самі за себе говорять, що нічого не можу додати до них, а тільки зверну Вашу увагу на деякі непорозуміння з фактами, які впливають з того, що сполучення Камінця, Могиліва і Варшави не зовсім то налагоджене і відстає від потреби, через те то і виходить, що С. В. [Петлюра] уявляє собі, що М[азепа] вже у Ом[елянович]-Пав[ленка]¹⁸, а він тим часом в Могильові, а Ом[елянович]-Пав[ленко] вже зайняв Кременчук і Катеринослав. Про заходи полк[овника] Удовиченка¹⁹ ще ніхто в Варшаві нічого не знає і я їм ці вісти надсилаю зараз же з кур'єром одночасно виїзжаючим до Вас.

Розвідка наша в Могильові і тут дала нам відомости, що на Фронті Жмеринка-Бар-Вапнярка-Винниця сил большевицьких майже немає і весь цей район дуже легко буде опанувати; на це будуть і зводитись зусилля Удовиченка і Шаповала²⁰.

Тепер дозвольте Вам коротенько подати новини наші румунські.

Ми маємо тут завдання сформувати дивізію. Практично наш плян зводиться до перевезу сюди бригади Вариводи²¹ з Чехії і відповідної кількості полонених в Італії. Тоді ми будемо мати тут взірцеву дивізію міцну, аполітичну, добре озброєну і карну. Всі попередні розмови з міністрами чеським і італійським вже закінчені і мається одержана їми згода Урядів. Вчора ми мали розмову досить для нас втішну в Головному Штабі, сьогодні я подаю ноту в цій справі Румунському Урядові і сподіваюсь, що на протязі тижня справа закінчиться, людей почнуть везти, одведені будуть касарні і почнеться практична організація, озброєння і т. п. Особливу увагу я придаю санітарній організації, через те зверніть, прошу Вас, увагу Д[окто]ра Окопенка на те, що нам би необхідно було б мати тут якогось поважного організатора цієї справи не тільки для нашої дивізії, яка певне буде мати завдання зайняти район: Тираспіль, Роздільна – Одеса, але і для всього цього району. Бо страшніше для нас не большевики, а пошести, які можуть геть викосити наше військо.

Політично теж наша справа стоїть не зле, хоча газети переповнені вістями про згоду з большевиками. Коли ця справа обговорювалася в парламенті, то дехто з депутатів кричав: «віве Л'Україне», але президент припинив їх запитом: «при чому тут Україна». Тим часом серед депутатів вже склалася група, яка вносить запит з приводу нашого питання і підготовляє вотум парламенту за визнання України і його Уряду, який представляє Петлюру. Він користується тут великою повагою і симпатіями. Я розіслав депутатам спеціальний мемуар в справі України, який освітлює питання з боку Румунсько-Польсько-Українського Союзу. Взагалі, маючи на увазі неминучий занепад у нас большевиків, наші перспективи тепер кращі, як були торік, бо нема ні Колчака²², ні Денікіна²³, ні чужоземних військ на території України. Але що за руїна у нас там, страшенна безодня напастів і т.п. Ми одержуємо приватні листи від родин і всі, майже всі хоріли тифом.

Зверніть також увагу на настрої нашого громадянства і народу. Есерство²⁴ гине, здоровий розум нації бере верх і як що нас визнають, то все наше дворянство і буржуазія зразу стане до праці на українським ґрунті. Україна буде і буде великою країною. Коли я був в Польщі у Варшаві, то наші поляки-українці казали, що вони тільки чекають визнання для того, аби зараз же вернутися «до дому» і почати працювати для України.

Прощу мій лист і копії листів подати до відома послів в Празі і Берні.

Ваш Кость Мацієвич

П[ост] С[криптом]. Копію листа д[окто]ра Макуха²⁵ і прохання Мазепи з приводу д[обродія] Трухлого ставлю під особливу Вашу увагу. Дещо для п[ана] Макуха дістанемо ми тут, але зручніше це зробити в Відні.

P[ost] S[criptum]. Дописую вже після того, як лист був зготовлений до отправки і подаю ще деякі цікаві Вам новини. Перш всього Ом[елянович]-Пав[ленко] почав наступ в бік Жмеринки і Могильова і значить зміг він з'єднатися з нашими залогами і гарнізонами по Дністру. Далі: я останніми днями був кілька разів у Мін[істерстві] Президента і вів багато перетрактацій²⁶ з ріжними діячами. Всі вони щиро на нашому боці і готові одстоювати незалежну Україну всякими засобами. Це головний пункт їх розмови з большевиками. Я раджу їм неодмінно виставити вимогу очищення всього правого берегу Дністра.

Не випускайте Грекова²⁷, треба всі засоби ужити аби вернути його до праці.

З оригіналом згідно:

Діловод

ЦДАВО України, ф. 2471, оп. 1, спр. 1, арк. 30–31. Машинопис. Копія.

№ 4

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В РУМУНІЇ К. МАЦІЄВИЧА ДО МІНІСТЕРСТВА НАРОДНОЇ ОСВІТИ УНР

23 листопада 1920 р., м. Бухарест

Після року перебування в Румунії, коли наша Місія придбала необхідні зв'язки, – а головне набула репутацію лояльної інституції, яка не має жадних намірів вмішуватися в внутрішні діла заприяненої держави, – для неї виявилася конечна необхідність зайнятися справами допомоги національному освітньому руху Української меншости в Румунії.

З одного боку, – ті спостереження, які має Місія на цьому полі кажуть її, що навіть ініціатива тут з нашого боку потрібна, – з другого всякий місцевий почин, незалежно від відношення Місії, завжди покладає на Місію свої найбільші надії.

До часу підписання Румунією мирних трактатів праця в цьому напрямкові могла би уявлятися політичною агітацією, тепер же ніхто не може дивитися на неї інакше як на благодійну допомогу своїм землякам в справі, яка стоїть під охороною міжнародного трактату і складається лише з використання права меншости.

На підставі вже того опору, який має Місія в цих справах, діяльність її в цьому напрямкові уявляється в такому виді:

1. Допомога студентському рухові*

а) видача стипендії тим слухачам, які не мають коштів самі себе утримувати; таких стипендій, я гадаю на першій рік досить було б встановити 30, – 15 для Чернівців, 10 для Букарешту і 5 для Яссів²⁸. Кожна стипендія в середньому до 1200 леїв.

36 000 леїв

б) підтримка студентських просвітніх і допомогових товариств в кількості 5 (3 в Чернівцях, 1 в Букарешті і 1 в Яссах) по 5000 леїв кожне

25 000 леїв

* Тут і далі підкреслення зроблено в текстах документів.

2. Допомога загальноосвітній праці.

а) підтримка просвітніх і культурних товариств і видавництв	25 000 [леїв]
б) постачання підручників для шкіл, які не мають утримання і коштів	30 000 [леїв]
в) організація вселюдних лекцій і вистав	25 000 [леїв]
В с ь о г о	141 000 леїв

Представляючи цей розрахунок, я повинен зауважити, що він є мінімальний, бо навіть з тієї невеличкої практики, яку мала в цьому напрямкові Місія, витрачаючи на зазначені потреби кошти інших фондів, що знаходились в її розпорядимості, видно, що праця ця вимагатиме далеко більш великих асигновань.

Вкупі з тим треба ж зауважити також і на те, що може іменно цей видаток буде найбільш корисним і продуктивним в національному відношенню, як який інший, зроблений нашою дипломатією. При тій прихильності, з якою Румунський Уряд взагалі ставиться до України, коли наша Місія на самому ділі покаже, що ми не маємо намірів утворювати ірригентів²⁹, – справа з культурним і освітнім розвитком місцевої української людності може піти дуже добре.

Маючи все це на увазі, прошу Вас, Пане Міністре³⁰ об асигнуванню в розпорядження Румунської Місії 141 000 леїв на показані вище цілі.

*Голова Місії К. Мацієвич
Секретар [підпис]*

ЦДАВО України, ф. 2471, оп. 1, спр. 1, арк. 32–32зв. Машинопис. Оригінал.

№ 5

**ЗВІТ СЕКРЕТАРЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЕКЦІЇ НДМ УНР В РУМУНІЇ
ПОРУЧИКА В. ГИРЕНКА ПРО СТАНОВИЩЕ ІНТЕРНОВАНИХ
СТАРШИН І КОЗАКІВ АРМІЇ УНР НА ТЕРИТОРІЇ РУМУНІЇ**

4 червня 1921 р., м. Бухарест

В сучасний мент на території Роминії мається зареєстрованих нашою Місією українських старшин та козаків, інтернованих по різних пунктах, всього 868 чоловік, з котрих старшин примірно коло 200, решта – козаки. Ранги старшин ще не всі перевірені, а тому що було декілька випадків самозванства, кількість старшин подається приблизно.

Розташовані інтерновані:

1) в таборі Брашов³¹ (Трансільванія) всього 461 чоловік, з них до 140 старшин.

2) в таборі Фогараш³² всього 150 (сто п'ятьдесят), з них до 10 старшин (більшість з них не вияснена, чи вони дійсні старшини).

3) по різних монастирях Роминії (Козье, Тисмана, Стеру), всього 126 чоловік.

4) по різних «Депо» Військового Міністерства в околицях Букарешту на роботі – 131 ч[оловік].

Вояки таборів Брашова належать до 2-ї запасової кулеметної бригади (391 чоловік), яка перейшла Дністро в районі Могиліва Под[ільського] в кінці листопаду м[инулого] р[оку] під командою підполковника Порохівського³³ і з початку мала на меті приєднатись до наших частин, які відступали на Кам'янець, але поки надійшов на це дозвіл з Букарешту, то Кам'янець був уже евакуйований, після чого бригада була переведена з початку до Більці³⁴, а потім до Брашова і там інтернована.

Разом з цією бригадою перейшов і інтернований в Брашові відділ «Низової Партизанської Бригади» під командою полковника [Василя] Сірка³⁵ 144 чоловіки. Решта інтернованих табору Брашов складається із старшин та козаків, які перейшли до Роминії окремими групами та поодинокі.

Табір Фогараш призначений власне для цивільних інтернованих, але туди відправлені по заходам Місії всі ті військові, яких дійсно приналежність до Війська У.Н.Р. встановити не вдалося; далі – старшини, які мають жінок та дітей, і старшини, котрі за різні «некоректні» вчинки мусили бути відокремлені в інтересах порядку і дисципліни в військовому таборі «Брашові».

Більшість інтернованих по монастирях та працюючих коло Букарешту належать до курнів повстанців-партизан кошів Полтавського (під командою «отамана» Поручника Уренюка) та Катеринославського (під командою отамана Родіона Федорченка). Ці частини відступали в свій час до Криму і були разом з армією Врангеля евакуйовані до Царгороду³⁶, звідки заходами нашого посольства та на вимоги вищезгаданих отаманів були відправлені через Роминію на приєднання до Військ УНР. Пізніші події затримали ці відділи на території Роминії, а тому, що всі ці люди були в тяжкому матеріальному становищі, обірвані і босі, Місією було вжито заходів, аби їм було дозволено нанятись на польові роботи. В цьому Роминський Уряд нам відмовив, але погодився взяти бажуючих на різні роботи при військових інституціях.

Ці робітники одержували до цього часу лише невеликі аванси в рахунок платні за працю, а тепер після ряду інтервенцій з сторони Місії Роминський уряд встановив для них поденну платню 12 леїв, та обіцяно видати одяг.

Відносно інтернованих в Брашові і Фогараші вдалося Місії добитись від Роминського Уряду (теж після декількох інтервенцій) дозволу, аби їх улаштувати на роботи при двох цукроварнях, при умові збереження військової організації. Перша партія в 250 чоловік вже відправлена: 150 чоловік під командою сотника Юрченка до Джурджіу³⁷ (Добруджа) та 100 чоловік до Заражан³⁸ (Бессарабія).

Умови праці: звичайні робітники – щоденно 10 леїв та харч і помешкання; фаховці від 20 до 30 леїв.

Старшини, які будуть доглядачами при робітниках, мають платню 500 леїв місячно плюс харч і особливе помешкання. Старшини не на командних посадах, але фаховці: техніки, агрономи і и[нші] будуть одержувати вищу платню – поки ще остаточно вона не встановлена.

До цього часу в таборі [у] Брашові провадились курси грамоти для козаків, а також загальної освіти, провадилось військове навчання і екзерциції³⁹, навчання закордонних мов: роминської, французької та німецької.

При таборах Брашові та Фогараші організовано хори співаків, та при Фогараші «Громаду»⁴⁰.

В останні дні нами одержано від Міністерства Війни Рومинського повідомлення, що Радою Міністрів Рومинії постановлено: всім інтернованим на території Румунії старшинам українцям і врангелівцям видати по комплекту одягу та по два комплекти білизни; місячна платня для цих старшин затверджується по 300 леїв кожному, причому видаток цей робиться за рахунок Франції.

При здійсненні цієї постанови буде безумовно корисніше вимагати від старшин організації військового навчання та самоосвіти військового та загального виховання, чого на жаль дуже бракувало до тепер, ніж посторонньої роботи.

В останні тижні розв'язані російські табори для інтернованих і ті з врангелівців, які не зажадали відправитись на роботи, надсилаються до українських таборів, наслідком чого в деяких таборах пішли досить гострі суперечки між українцями та врангелівцями. Місія вживає всіх можливих заходів перед Руминським урядом, аби відокремити ці два елементи один від другого, що доси не вдалося, але здається тепер при умові відправки наших людей на роботи, цього розділення вдасться досягнути. Серед врангелівців мається досить багато українців і майже всі вони уперто просяться, аби їх прийняти до українських відділів. Заходи в цьому відношенні перед Руминською владою вжиті, але справа остаточно ще не вирішена.

Маючися серед врангелівців Кубанці і майже всі Донці просяться до Української Армії, хоч напр[иклад] в Фогараші комендант врангелівських відділів заборонив всякі зносини своїх підлеглих з українцями.

Ціж самі врангелівські елементи (по донесенню наших людей) з захопленням читають надсилаему до таборів від нашої Місії «Українську Трибуну»⁴¹.

Секретар Військової Секції, Поручник В. Гиренко.

З оригіналом згідно:

Т[имчасово] в[иконуючий] о[бов'язки]

Начальника за частини

Загальн[ої] Управи В[ійськового]

М[іністерства], Поручник Садовський

ЦДАВО України, ф. 2471, оп. 1, спр. 1, арк. 14–15. Машинопис. Копія.

№ 6

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В РУМУНІЇ К. МАЦІЄВИЧА
ДО МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ А. НІКОВСЬКОГО⁴²

23 червня 1921 р., м. Бухарест

Високоповажний Пане Міністре!

Відповідаю на Вашого листа від 9-го червня з невеликим запізненням, бо сподіваюсь подати Вам більш точні і докладні відомости по справі, яка нас цікавить, і тому задержував відповідь. Тим часом вирішення її в Румунськ[ім] Мін[істерстві] Війни затягається і я мушу писати Вам до її остаточного вирішення.

Справу продажу віденських набойів румунськ[ому] Міністерству мені доручено було Пр[ем'єр]-Міністром Прокоповичем⁴³ і І. Чопівським⁴⁴, які зовсім нічого мені [не] говорили про те, що ці набойі знаходяться в Вашому розпорядженні. Навпаки зі слів п[ана] Чопівського, а також з телеграм тих, які він разом зі мною надсилав до Відня, я міг зрозуміти, що віденське майно належить його компетенції. Прошу вибачити, що я, не будучи повідомленим про Ваші уповноваження в цій справі, не звернувся також і до Вас.

Мушу також зауважити Вам, що сю справу я розпочав тільки по настоянню Уряду і зовсім без усякої надії і бажання одержати ці гроші для букарештської Місії. Коли румуни дійсно куплять набойі, то при умовленій нами ціні в 1,2 (одна і дві десятих) лея за набойі вся сума, яку вони нам виплатять, витягатиме 3,5 міл[йонів] леїв, має бути передана Уряду, чи тим особам, кому він накаже. Такий наказ Уряду я і одержав. Власне ж для нашої Місії треба 40–50 т[исяч] леїв місячно.

Окрім того попередні умови, які запропонували нам румуни, питання виплати грошей ставили на дуже сумний ґрунт, бажаючи внести гроші «на рахунок України». Дуже легко було зрозуміти, що ці гроші, при такій умові ніколи не дістануться нашому Урядові, а підуть на конто⁴⁵ тих розрахунків, які має Румунія з Росією і Україною. Меж тим справа йшла і наш інтерес полягав в тому, аби зараз одержати готівку і тому я це питання поставив на ґрунт приватної купівлі румунськ[им] Мін[істерством] Війни у нашій Місії, з умовою, щоб гроші були виплачені нам в Букарешті. Треба сказати, що ця умова найбільш затримує продаж, бо, як Ви самі добре розумієте, при нашому важкому становищі всі наші клієнти радо готові взяти наше майно без виплати з нього грошей.

При таких умовах мені тепер ніяково вже міняти свої пропозиції на ті, які Ви в своєму останньому листі мені подаєте. Можу запевнити Вас в тільки одному, що не половину, а всі гроші Ви одержите, якщо Уряд мені це накаже. Тому я дуже прошу Вас, вельмишановний п[ане] Міністре, допомогти провести цю справу всіма засобами, які знаходяться в Вашому розпорядженні. На ціх днях я виїзжаю до Уряду, зроблю там доклад про все становище цієї справи, а також і про Ваше бажання отримати ці гроші і зараз же Вас сповіщу про результати мого докладу. Сподіваюсь, що ніяких перешкод в тому, аби ці гроші були передані Вам, я не зустрі-

ну. Дуже добре, що Ви мене про це повідомили, бо я мав досі накази все передавати до Тарнова⁴⁶, де як Ви знаєте відчувається страшна потреба в грошах і де теж, я знаю, покладають великі надії іменно на цю справу.

Я також як і Ви, п[ане] Товаришу, дуже відчуваю наше важке політичне і фінансове становище. Гірш всього, що ситуація загальна складається не зле, дякуючи ліквідації Врангеля і скрутному майже катастрофальному положенню большевиків. Все питання полягає в тому, аби ми мали можливість триматися, продовжувати свою працю по організації України, вести дипломатичну акцію і фінансувати співчуваючи нам організації і групи нашого громадянства, як на Україні, так і за кордоном. Певне, що для всього цього потрібні гроші і аби наш спільник, який тепер нехтує нашою справою це зрозумів, то тоді ми дуже швидко мали б можливість повернутися на свою територію.

Я теж, коли писав Вам про Болгарію, не лічив цю думку цілком безгрунтовною і дивився на неї, як один з засобів спасти положення. І взагалі треба було щось міркувати, щоб допомогти Уряду у його скрутному становищі. Цілком поділяю Ваші погляди відносно сучасної міжнародної ситуації, в якій зараз дуже трудно розібратися і в якій трудно знайти наше місце і наших майбутніх спільників. Власне через це я і висунув Болгарію, яка займає досить нейтральне положення і тому краще других країн може бути тимчасовим притулком для нашого Уряду.

Маєте рацію, п[ане] Товаришу, що такі питання краще обговорювати в персональних розмовах, ніж в листах. Я все ж таки сподіваюся бути у Відню, бачитися з Вами і про все докладно переговорити. Дуже можливо, що свій приїзд я сполучу з закінченням справи продажу набоїв.

Бувайте здоровенькі, бажаю поспіху в Вашій важкій праці і дуже прошу не забувати мене в своєму листуванні.

З правдивою пошаною щиро відданий Вам

К. Мацієвич

ЦДАВО України, ф. 2471, оп. 1, стр. 1, арк. 24–25. Машинопис. Копія.

№ 7

ІНФОРМАЦІЯ ПРО МАЙНО НДМ УНР В РУМУНІЇ

Б/д, м. Бухарест

Майно

2 авто (за один, який був переданий Місії п[аном] Шадлуном⁴⁷, марки Пірс давали 200 000 рум[унських] лей).

6 друкарських машинок на 5 урядовців (2 з них нових).

Готівка і борги

1. На 8 277 000 %% паперів⁴⁸.
2. На 300 000 000 гривень (чекають ще на 600 м[ільйонів]).
3. 150 000 нім[ецьких] марок, яких було позичено Місією зимою скарбовому товариству в Букарешті.

4. Гроші, які виплачує арендатор Азраель за аренду майна Русько-Дунайського Пароплавства в Болгарії, вносяться на приватний біжучий рахунок п[ана] Мацієвича. Зараз в банку 50 000 болг[арських] левів, на які наложено арешт.

АДМИРАЛ ОСТРОГРАДСЬКИЙ⁴⁹

Одержав і одержує величезні кошти за аренду та від продажу майна Русько-Дунайського пароплавства в Румунії, яке складається з 60 суден, барж та пароплавів, механічних майстерень, земельних участків та резервуару для гасу на 150 000 пудів в Рені⁵⁰, Галаці⁵¹, Кілікії⁵².

З цих грошей п[ан] Адмирал лише за останні місяці видав, відмовляючи Посольству в Царгороді,

1. Місії в Бухарешті на ремонт другого авто для власних поїздок 50 000 лей
2. На шини та покришки для шин авта 250 000 лей
3. Позичково Місії в Бухарешті двічі по 25 000 лей 50 000 лей
4. На поїзду п[ана] Генер[ала] Дельвіга⁵³ до Парижу 25 000 лей.
5. Персонально п[ану] Ген[ералу] Гулому-Гуленку⁵⁴ крім інших видач 250 000 лей.

ЦДАВО України, ф. 2471, оп. 1, спр. 1, арк. 28–28 зв. Машинопис. Оригінал.

№ 8

РАПОРТ ШЕФА ВІЙСЬКОВОЇ СЕКЦІЇ НДМ УНР В РУМУНІЇ ГЕНЕРАЛА С. ДЕЛЬВІГА ВІЙСЬКОВОМУ МІНІСТРУ ГЕНЕРАЛУ М. БЕЗРУЧКУ⁵⁵

5 липня 1921 р., м. Бухарест

Представляю при цьому звіт про стан українців, інтернованих на терені Румунії.

В сучасний мент старання Місії полягають в тому, щоб поліпшити матеріальне становище їх, діставши яку не-будь працю. Без цього не можна вимагати правильного ведення військових вправ.

На жаль, полагодження справи звільнення інтернованих з таборів вимагає великого труда і ще тепер не може уважатися вирішеним. Наприклад, партія партизанів, одправлена в Буковину на цукроварню, затримана місцевою владою в путі, і, можливо, повернеться до табору, не дивлячись на дозвіл Совіта Міністрів.

Праця в державних інституціях оплачується дуже нерегулярно.

Визволяти дрібні партії старшин на тимчасову працю, яку можна дістати, досі не удавалось.

Брак грошей не дозволяє використовувати згоду Ромин на командировку наших старшин до їхніх військових шкіл. В сучасний мент проходить з добрим успіхом курс Вищої Військ[ової] школи сотник Чайківський. Належить ужити всіх заходів, щоб дати йому змогу скінчити курс. Крім нього проходить курс пілотажу в авіаційній школі поручник Остроградський, якого фінансує його батько.

Маємо дозвіл ще на одну вакансію Вищ[ої] Військ[ової] Школи і на командировку 4 старшин для навчання Роминської мови з метою майбутнього проходження курсу Вищої В[ійськової] Школи. Але, не маючи грошей, використовувати ці дозволи не було можна.

Становище грошове секції остільки зле, що вже 2 місяця утримання не одержуємо, спасибі що маємо помешкання й обід.

Тому для ближчого ознайомлення з військом шляхом поїздок до частин, шкіл і військових інституцій не маю грошей. Приходиться обмежитися персональними знайомствами в дуже обмеженій кількості та літературою. Критичне фінансове становище не знаходиться в зв'язку з ростротою скарбника. Секція вже 9 місяців жиє в борг, який досягає тепер біля 110 000 леїв.

Всі турботи Секції в сучасний мент мають на меті здобути грошей. Справа продажу 3 000 000 набоїв, що знаходяться у Відні, принципно закінчена, але на практиці стоїть на мертвій точці. Про це відомо п[ану] Фещенко-Чопівському, якому Місія про це надсилає повідомлення, яко б[увшому] Голові Торговельної Комісії.

Здавалось би, що можна одержати гроші за 97 кулеметів Запорізького корпусу, яких забрано у нас Роминами. Але одержано відповідь від Роминськ[ого] В[ійськового] М[іністерства], що вони відкладають ці розрахунки до майбутніх розрахунків з Росією. Ми готовимо протест і будемо боротися, але вичикуємо, щоби не зіпсувати справи з купівлею віденських набоїв.

В останній час Ромини повідомляють, що дадуть нашим старшинам одяг і білизну за рахунок Франції. Досі від Франції ми нічого не мали, крім солодких чемністей.

Сьогодні узнав з самих певних джерел, що на Дністрі Ромини починають переговори з більшовиками, причому в складі комісії роминської призначений представник Мін[істерства] Зак[ордонних] Справ, голова і третій член військові. З ріжних питань обговорюватимуться справи репатріації на Україну і Росію біженців.

Шеф Військ[ової] Секції Ген[ерал] Пор[учик] Дельвіг

З оригіналом згідно:

Т[имчасово] в[иконуючий] о[бов'язки]
Начальника Загальн[ої] част[ини]
Загальної Управи В[ійськового] М[іністерст]ва,
Поручник Садовський

ЦДАВО України, ф. 2471, оп. 1, спр. 1, арк. 13–13зв. Машинопис. Копія.

№ 9

РАПОРТ ОТАМАНА ПОЛТАВСЬКОГО ПАРТИЗАНСЬКОГО ЗАГОНУ
В. УРЕНЮКА МІНІСТРУ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ
ТА ГОЛОВІ НДМ УНР В РУМУНІЇ К. МАЦІЄВИЧУ

27 жовтня 1921 р., м. Бухарест

Маю шану уклінно прохати Вашу Вельмишановність при докладі Панові Головному Отаманові доложити про мій проект в справах військово-

вих повстанчих операцій на Таврії й в Криму й склопотати мені дозвіл на приїзд мій для докладу по цьому питанню Панові Головному Отаманові.

Отаман [В.] Уренюк

Резолюція: Це буде тільки зайва витрата грошей в леях! В разі, коли справа не вимагатиме грошей, хай її полагодить Пересаді в порозумінню з Виговським [Ваговським]. Дивно, що цей невідомий «отаман» не порозумівся з Гулим і не виїхав разом з ним. Треба бути обережним.

15 листопада 1921 р.

Резолюція: Пересилаю Вам Отамане згідно просьби п[ана] посла Мацієвича.

12/XI [?]

ЦДАВО України, ф. 2471, оп. 1, стр. 1, арк. 29. Рукопис. Оригінал.

№ 10

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В РУМУНІЇ К. МАЦІЄВИЧА ТА ШЕФА ЇЇ ВІЙСЬКОВОЇ СЕКЦІЇ ГЕНЕРАЛА С. ДЕЛЬВІГА ДО МЗС УНР

8 лютого 1922 р., м. Бухарест

В відповідь на відношення Міністерства ч. 1051/6356 від 28 листопада в справі рапорту ген[ерала] ГУЛОГО, Місія має честь подати такі відомости і пояснення:

1) Місія У.Н.Р. в Румунії ніколи не одержувала ні наказу П[ана] Головного Отамана, ні розпоряджень Уряду з приводу фінансування організації ген[ерала] ГУЛОГО. Навпаки, Місія мала тільки наказ допомогти організації ГУЛОГО добути необхідні кошти з Румунського штабу і улаштувати її правне становище, а також її відношення до Румунської влади. Коли виявилось, що з Румунських джерел ніяких коштів отримати неможливо, то Місія сама, по своїй ініціативі, запропонувала ген[ералу] ГУЛОМУ свою фінансову підтримку в розмірі кошториса, складеного на нараді Місії і представників організації ген[ерала] ГУЛОГО. Не маючи ніяких для цього кредитів, Місія могла ці гроші видати тільки з загальних сум, на що власне не мала права. Робилось все, вважаючи діяльність організації дуже важливою, а також на підставі того, що донесення Місії про це фінансування не зустрінуло ні з боку Міністерства, ні з боку Уряду взагалі ніякого протесту. Таким чином тільки добровільна фінансова допомога Місії дала можливість організації ГУЛОГО налагодити і провадити свою працю.

2) Не маючи спеціальних кредитів, Місія виплачувала ген[ералу] ГУЛОМУ необхідні йому кошти по мірі того, як сама їх отримувала. Тим часом гроші були видані на перший місяць зараз же після того, як відбулася вищезазначена нарада, і видавалися завжди, як тільки в касі [з'явилися] які то будь кошти. Починаючи з травня місяця і до листопаду організація генер[ала] ГУЛОГО одержала від Місії 220 тис. леїв, 47 тис. думських рублів, 11 мільонів гривень. За той же час члени Місії не одержали

утримання: Голова Місії за 6 місяців, Шеф Військової секції за три, а всі останні співробітники за два с половиною місяця. Таким чином, Місія виплачувала потрібні ген[ералу] ГУЛОМУ кошти за рахунок свого персоналу, причому довелося робити і приватні борги. Ген[ерал] ГУЛОМУ все це було відомо, бо він дійсно багато часу проводив в Букарешті, але це зовсім не мало ніякого зв'язку з отриманням грошей, бо скільки б він в Букарешті не сидів, отримати більше того, що Місія давала, він не міг.

3) Що стосується до ліквідації процентових паперів, які знаходились на схованці в Румунській скарбниці, то Місія не могла почати її раніш одержання на це дозволу Уряду, який привіз п[ан] ЛЕБІДЬ-ЮРЧИК⁵⁶ 15 жовтня. Але знову таки, вважаючи потребу в коштах організації Ген[ерала] ГУЛОГО надзвичайно важливою, Місія почала заходи по підготовці цієї ліквідації і визволенню паперів з Румунської Скарбниці ще за кілька тижнів до приїзду п[ана] ЛЕБІДЬ-ЮРЧИКА. Справа ця дійсно вийшла затяжна, бо ті умови, на яких процентові папери було покладено в румунську скарбницю, вимагали вивозу їх з межів Румунської Держави. Для того, аби отримати їх до рук Місії, треба було ужити заходів для зміни цих умов. А це вимагало часу, бо необхідна була резолюція самого Міністра Фінансів. Тим часом Місія цього добилась, незважаючи на те, що наше становище тоді було з політичного боку дуже непевне, про що я повідомляв Міністерство. Але Місія зробила ще більше. Для визволення паперів треба було платити значні кошти скарбниці і адвокату за допомогу в Міністерстві Фінансів. Так окремі члени Місії зробили приватні борги і своїми коштами сплатили [ім] для того, аби скоріш визволити папери, бо в касі Місії не було абсолютно ні одної леї. Все це робилось після того, як стало відомо, що всі процентові папери мають бути продані для задоволення потреб виключно організації ген[ерала] ГУЛОГО, а Місії нічого не залишиться. Свідками всього цього були і сам ген[ерал] ГУЛИЙ і ЛЕБІДЬ-ЮРЧИК. Ці борги і досі членам Місії не повернуті, не дивлячись на те, що організація ген[ерала] ГУЛОГО отримала від ліквідації процентових паперів поверх 200 тис. леїв.

4) Коли підрахувати всі ці кошти, які отримала організація ген[ерала] ГУЛОГО від Місії, то [сума їх] досягне 500 тис. леїв на протязі від 1-го травня по 1-е листопада. Маючи також на увазі, що ця організація отримувала окрім того кошти безпосередньо від Уряду, від П[артизансько] П[овстанського] Шт[абу]⁵⁷ і чинних джерел, то можна вважати без значного перебільшення, що місячний бюджет цієї організації виносить не менше 120–140 тис. леїв. Такий бюджет рівняється чотирьох-місяшному бюджету нашої Місії, як Дипломатичної, так і Військової. На нашу думку ні Місія, ні тим більше Уряд, який в той час знаходився в надзвичайно скрутному фінансовому становищі, не заслуговують ніяких докорів, що організація ген[ерала] ГУЛОГО не була відповідно фінансована. Навпаки, [щодо] військової праці такі як генерал ЛЕОНТОВИЧ тієї думки, що з такими коштами можна було зробити не порівнюючи більше.

5) По згоді Місії з організацією ген[ерала] ГУЛОГО фінансування її відбувалося на тій умові, що ген[ерал] ГУЛИЙ мав представляти в Місію

грошові справоздання⁵⁸, щомісяця. За весь час ні одного такого справоздання не поступило, бо не можна лічити таким одно повідомлення ген[ерала] Гулого, в якому він подає відомости про видачу ріжним особам авансів, без копій яких-небудь документів. Власне на підставі цього одного Місія повинна була давно припинити фінансування такої організації, і коли вона винна в чому, то не в тому, що вона затримувала видачу грошей ген[ералу] ГУЛОМУ, а в тому, що вона не припинила зовсім цієї видачі. Але зогляду на важливість справи і на те персональне довірря, яким користувався в Місії ген[ерал] ГУЛИЙ, Місія не стала на цей цілком формальний шлях.

б) Організація ген[ерала] ГУЛОГО ніколи не користувалася особливим довір'ям і допомогою румунських урядових інституцій. І все, що робилося і було зроблено для неї, все залежало від персональних відношень і заходів Місії. Змінилося відношення до Місії румунських урядових кол, під впливом переговорів з більшовиками, і умови праці організації ген[ерала] ГУЛОГО значно погіршали. Окрім того, саме поведження організації, повна відсутність конспірації, постійні сварки і конфлікти, все це понижувало авторитет і працездатність організації.

Таким чином, з наведених вище пояснень і відомостей видно, оскільки має фактичних підстав рапорт ген[ерала] ГУЛОГО про «байдуже відношення і слабу допомогу» Букарештської Місії. В цьому рапорті не приведено ні жодного конкретного факта, ні жадного документа, який міг би доказати правдивість тих обвинувачень, які в ньому поставлені. Місія певна, що таких фактів і документів нема і не може бути.

Залишаючи ширше питання про причини неудачі діяльності ген[ерала] ГУЛОГО в Румунії і на Україні, які лежать в більшій своїй частині за межами відповідальности й вини окремих осіб і організацій наших, Місія повинна звернути увагу, що по деяким фактам, їй відомим, багато спричинився до цього не відповідальний склад самої організації ген[ерала] ГУЛОГО, його невміле поведження справою, а також в деяких випадках можливо і нерозуміння своєї відповідальности в такій важливій і делікатній справі. Як доказ цього Місія долучає до цього: 1) Доклад сотника ВАСИЛЮКА, одного з постійних співробітників організації, 2) копії листів на ім'я Місії сотника МОШИНСЬКОГО і сотника ЄМЕЛЬЯНОВА.

*Голова Місії УНР в Румунії К. Мацієвич
Шеф Військової Секції С. ДЕЛЬВІГ, ген[ерал]-поручник*

З копією згідно:

Головного Військово-історичного Музею-Архіву Діловод,
адм[іністрації] підх[орунжий] Уланівський

ЦДАВО України, ф. 2471, оп. 1, спр. 1, арк. 9–9зв. Машинопис. Копія.

№ 11

ЛИСТ СОТНИКА П. ЄМЕЛЬЯНОВА
ДО МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР

5 (18) січня 1922 р.

Вельмишановний Пан Міністр!

Вы наверное уже слышали о том, что произошло 6/19 ноября м[инувшего] г[ода]. Начальство все уехало для благодушествования в Бухарест, бросив на произвол судьбы больных, голодных и раздетых людей. Я один из всех тяжело раненый не получил до сего времени никакого денежного пособия на лечение. Прошло два месяца, а я только сегодня, первый раз леж в кровати, смог взяться за ручку, чтобы написать Вам о своем тяжелом положении. Квартирохозяева не выбросили на улицу, кормят и ухаживают из сострадания. Два врача меня пользовавшие, видя, что я им не плачу, перестали посещать совершенно, тогда как лечение затянется еще месяца на два, по их мнению. Положение для моего здоровья создано катастрофическое. В мой мозг не вкладывается, как честные руководители могли бросить тяжело раненого без оказания ему медицинской помощи, при том, что ими растрочены казенные деньги по кафе-шантанам и клубам в карты. Этот факт и будет доказано, когда будет следователь. Я умоляю Вас, Господин Министр, приказать меднолобым преступникам немедленно мне выслать необходимую для лечения сумму денег. Кровь, пролитая лучшими сынами родины, мимо не пройдет них и возмездие последует.

Я верю в Вашу душевную отзывчивость и питаю уверенность, что Вы, Господин Министр, и только Вы не дадите мне, понесшему свою жизнь за спасение родины, погибнуть от раны, как собака выброшенным на улицу.

Вы простите за резкость этого письма, но я еще болен и без ужаса не смогу говорить о том, что произошло на моих глазах.

Господин Министр, дайте мне возможность увидеть Вас и я с документальными данными докажу о преступности тех, кто теперь возможно сидит при Вас и лжет без конца.

Преданный и покорный Ваш слуга П. Емельянов

З копією згідно:

Головного Військово-історичного Музею-Архіву Діловод,
адм[іністрації] Підх[орунжий] Уланівський

ЦДАВО України, ф. 2471, оп. 1, спр. 1, арк. 10–10зв. Машинопис. Копія.

№ 12

РАПОРТ МОЛОДШОГО СТАРШИНИ ДЛЯ ЗВ'ЯЗКУ ВІДДІЛУ
ПОВСТАНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБУ
СОТНИКА В. МОШИНСЬКОГО ДО ШЕФА ВІЙСЬКОВОЇ СЕКЦІЇ
НДМ УНР В РУМУНІЇ ГЕНЕРАЛА С. ДЕЛЬВІГА

13 січня 1922 р., м. Бухарест

Доношу Вам, Пане Генерале, про випадки, які трапились зі мною та другими українськими старшинами при відправці нас на той бік Дністра.

Прибувши до м. Кишиніва від Парт[изанського] Повст[анського] Штабу з завданням відправитись до м. Одеси, я з'явився до Полк[овника] СТЕФАНІВА⁵⁹, Нач[альника] Штабу Південної групи. П[ан] Полковник сказав мені, що він мені переправитись pomoже, але зараз у нього нема грошей і він просить мене піти з ним до французького Консула Кап[ітана] ГЛЯСЕ, від якого можна отримати на це діло допомогу. Я згодився. Після довгих розмов з французом, послідній запитав мене, чи вистарчить мені 2 тисячі леїв, – я відповів, що вистарчить. Тоді він видав гроші і П[ан] Полковник видав на них росписку. Повернувшись до дому, п[ан] Полковник видав мені тільки 1000 леїв, а другу залишив собі, куди ці гроші пішли – я не знаю.

Другий випадок трапився з сотником КАЗАКОМ, який, одержавши завдання, видав росписку на півтори тисячі леїв, а одержав тільки п'ятьсот.

Третій випадок був з сотником ВЕЛИЧКО, який хотів їхати з завданням від П[ана] Полковника до Миколаєва, Херсона, Харкова і повернутися до Кишинева через Знаменку, і на цю подорож він має одержати дві тисячі леїв від румун. П[ан] Полковник пішов з сотником ВЕЛИЧКО до Штабу Корпусу, де румунський шеф інформаційного бюро, Майор ІЛЕСКУ дав сотникові ВЕЛИЧКОВІ підписати росписку на 6 000 леїв, послідній здивувався і спитав, чого це так, – він же має одержати всього дві тисячі. На це майор відповів, що дві тисячі йде Полковн[ику] СТЕФАНІВУ, 2 тис. румунам і 2 тис. сотникові ВЕЛИЧКОВІ. Сотник ВЕЛИЧКО на таку комбінацію не згодився і не поїхав.

Отже, я мушу зазначити на послідок, що своїми вчинками п[ан] Полк[овник] СТЕФАНІВ відбиває охоту працювати ідейним робітникам, які один за одним покидають його.

Підписав:
сотник МОШИНСЬКИЙ

ЦДАВО України, ф. 2471, оп. 1, спр. 1, арк. 10. Машинопис. Копія.

№ 13

ДОПОВІДЬ СОТНИКА ВАСИЛЮКА ПРО ХІД ОРГАНІЗАЦІЇ ПОВСТАННЯ ПРОТИ БІЛЬШОВИКІВ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ У ЧЕРВНІ-ГРУДНІ 1921 Р.

6 лютого 1922 р., м. Будапешт

Персональний склад

Ширша і систематична праця по організації повстання на півдні України почалась 30 червня 1921 р., т[о] є[сть] з часу організації Штабу Південної Партизано-Повстанчої групи в Кишиневі.

До того часу праця хоч і велась, но мала характер випадковий і не систематичний.

Підбор працівників організаторів оказався досить невдачним, що і дало невідрадні результати праці.

З огляду на те, що голові організації прийшлося дуже часто роз'їжджати поза межі Бессарабії по справах, то вся організаційна робота лягла

на Начальника Штабу групи Генерального Штабу Полковника С[Т]ЕФА-НОВА та Начальника Цивільного Керування групи п[ана] ПОПЛАВСЬКОГО⁶⁰.

Підполковник СТЕФАНІВ – незамінний Начальник Штабу дивізії, чоловік високо дисциплінований і освітлений, який привик добре виконувати військові накази, в Кишиневі на самостійній праці okazaвся не на своїм місці.

Начців п[ан] ПОПЛАВСЬКИЙ по своїй працездатності і знакомості з підпільною організаційною працею уже зовсім okazaвся не дома, бо праця його заключалась в переводі грошей, занятті місця, а почасти була шкідливою і для самої справи із-за неуміння заховувати конспірацію.

Помішником Начальника Штабу був призначений підполковник ЧОРНЕНКО-ЧОРНИЙ⁶¹. Чоловік дуже працездатний, але не маючи віри в успіх діла, займався весь час веселим проведенням часу, до справ не [тор]каючись.

Н[ачальни]ком Оперативно-організаційного відділу штабу групи був привезений з Польщі сотник КОВАЛЬЧУК, гарний товариш і щирий та певний українець, але спосібний добре виконувати обов'язки посилено, що він за весь час тільки і робив без закиду.

Н[ачальни]ком розвідочного відділу штабу був я, теж не на своєму місці, бо там слід би сидіти старшині генерального штабу, то і пришлось мені виконувати обов'язки тільки посиленого і писаря штабу.

Помішником Начціва був п[ан] Савенко, який, вибираючись на підпольну працю на Україну – через Румунію, захватив з собою з Польщі 5 туків своїх річей, що зразу могло визначити його спосібність і охоту до підпольної праці. Дійсно дуже скоро заявив себе хворим, і отримавши державну підмогу, поїхав на дачу лічитись і більше до праці не вертався.

Не дивлячись на скрутні грошові засоби, Начців теж мав свою канцелярію, з Начальником канцелярії п[аном] МЕДВЕДІВИМ на чолі.

Хід праці

Для організаційної праці фактично приступлено було 2-го липня. Послано зв'язкового старшину до IV Румунського корпусу сотника ДОЛІНЮКА⁶² та налагоджено 3 переправочно-розвідочні пункти на березі Дністра, іменно в Атаках⁶³, Вадрашкові⁶⁴ і Криулянах⁶⁵, з яких працював без закиду тільки в Криулянах з сотником ГУЛІЄМ на чолі.

Була спроба заложити такі ж пункти і в других важких місцях на Дністрі, але по різних причинах невдачно.

Налагоджено досить гарно справу в румунських штабах по переправі організаторів та зв'язків на Україну.

Розділено південну групу на райони, попризначувано Командуючих районів на цивільних керівників.

Військовим і цивільним начальником 1-го Одеського району був призначений п[ан] ПШОНИК⁶⁶. Йому було запропоновано негайно відправитись з Кишинева в свій район для підпольної праці, але вже в перший день після означеного наказу він зредагував і був головним ініціатором

рапорта всіх цивільних представників районів до Уряду та до Місії, в яким строго критикувалась діяльність наших керівників в Румунії і в яким було зазначено, що вони відказуються приймати такі відповідальні пости і на Україну не поїдуть. Рапорт цей недвозначно звучав так: «Чую себе не відповідним для сучасної підпільної праці на Україні і їхати туди не рішаюсь». Хоч зміст рапорту був дуже ясний, но Штабом групи не був взятий під розвагу і праця людям і зокрема і п[ану] ПШОНИКУ була накинута просто насильно, що відразу определило дальшу працю. Дальша праця п[ана] ПШОНИКА звелась до сидіння в кольонії Шабо⁶⁷ на березі Дністра разом з дружиною, до провокування Штабу групи і взагалі наших керівників і до висисання державної копійки – грозючи в противнім случаю припинити працю, і так аж до листопада місяця. Біля себе в Шабо зібрав він більше десятка ріжних авантюристів, які висилались Штабом груп на Україну, но не бажаючи туди йти і не рішаючись відкрито об цім заявити Штабові йшли до ПШОНИКА, як до противної сторони, сиділи з ним разом по місяцю і більше і занімались провокаціями не тільки Штабу і всеї української справи, але навіть і румун. Дійшло навіть до того, що більшовики, довідавшись про цю лавочку, переправились через Дністро, зробили нальот на квартиру ПШОНИКА, його ранили, а в його компанії повідбирали досить важні документи, які компрометували як і нас, так і румун.

Командуючим II-го Александрійсько-Херсонського району було призначено, прибувшого з Польщі сотника ЯМЦУКА. Сотник ЯМЦУК добрий начальник господарчої частини курія, но не командуючий, об чім він і сам не раз заявляв чинам штабу, но ця заява чому-то не була прийнята під увагу. Висланий для переправки на Україну в свій район, він просидів півтора місяця в Вад-Рашкові на березі Дністра, не рішаючись перейти, то вилаяв Штаб групи і заявив начальнику пункта поручнику ГРІШНОМУ⁶⁸, що по переході на Україну, пристроїться де-то на вокзалі у свого брата комуніста і палець о палець не вдарить. На цим його діяльність скінчилась і як від нього, так взагалі з II-го району до листопада не було ніяких відомостей.

Начцівом II-го району був призначений п[ан] Дмитро ХОРУНЖИЙ⁶⁹, який перевівши чимало грошей і просидівши з місяць на березі Дністра, вернувся назад в Кишинев, пристроївся на чорну роботу і до листопада до праці не мішався.

Командуючим III-го Катеринославського району⁷⁰ був призначений сотник НЕСТЕРЕНКО⁷¹, який в той час мав повсталий відділ на Україні, однакж від нього до посліднього часу не поступило ніяких відомостей і я думаю, що він навіть не знав про своє призначення, тим більше, що з Головного П[артизансько] П[овстанського] Штабу Ком[андуючим] III-го р[айону] був призначений поручник ВЕРБІЦЬКИЙ⁷².

Начцівом III-го району був призначений п[ан] СКЛЯР⁷³, приїхавший ще в березні з Польщі. Він відправився до місця призначення і про нього були 2 рази відомости, що він живий і працює, но від нього самого ніяких інформацій про свою працю не було.

Командуючим IV-го Балтського [району] був призначений Отаман ЗАБОЛОТНИЙ⁷⁴. По чутках і з приватних відомостей, діяльність його була досить широка, но безпосереднього зв'язку від нього до Штабу за весь час не було ні одного. Коли і отримувались відомости про його діяльність, то від його старшин і козаків, які переходили до Бессарабії і інтернувались. З IV-го району приходив раз поручник ЧЕХОВИЧ⁷⁵, який був висланий туди Штабом групи, і працював як Начальник Штабу Придністрянської бригади, якою командував Отаман КІРШУЛ.

Начівом IV-го району був призначений п[ан] НОВОГРСЬКИЙ, про діяльність якого в Штабі групи не було ніяких відомостей.

З огляду на те, що зв'язки, посилаємі Штабом групи, все таки попадали до ЗАБОЛОТНОГО, то його робота, можна сказати, координувалась Штабом групи і була задовольняючою.

Військовим і цивільним Начальником Умансько-Чигиринського району був призначений, находячийся в означенім районі з повстанським відділом Отаман ДЕРЕЩУК⁷⁶. До нього було вислано кілька старшин та козаків, но від нього ніяких зв'язків і інформацій не було.

За весь вищезазначений час, від часу до часу, було вислано в розпорядження Ком[андуючих] районів до 30 чоловік, по більшій часті мало працездатних старшин і козаків. Назад вернувся тільки два рази козак УСАТИЙ з Катеринославщини та поручник ЧЕХОВИЧ з Ольгопольщини. Про других відомостей більше не було і взагалі всякі інформації з України записувались від випадкових людей. Дальша праця Штабу групи в Кишиневі зводилась до писання розвідочних звітів раз на місяць та виміни їх з другими розвідочними Бюро, іменно румунським, французьким та польським, до гризоти де взяти коштів для утримання такої громіздкої і широкої інституції, як Штаб групи, в яким разом працювало 15 чоловік, і до висилки людей на Україну, яких вислано за увесь час, як і вище зазначено, не більше 30 чоловік і то маловартісних для цієї справи. Документів на перехід границі правда було взято біля 200 з румунських штабів, но прочі люди, взявши документи і підмогу на дорогу, по більшій часті гроші пропивали, вертались з берега і щоби хоч себе чим-небудь оправдати, занимались провокаціями і способу боротьби з такими авантюрними типами навіть не находилось. Щоб це не було голослівним, то я кажу кілька прізвищ таких типів, іменно: поручник ІВАЩЕНКО, сотник ГУЛЕНКО, поручник СВІНЦІЦЬКИЙ, поручник ГОНЧАРУК, поручн[ик] ДЕРЕВ'ЯНЧЕНКО, сотник НОВІЦЬКИЙ⁷⁷ і т. д. Майже ні один з них в частинах регулярної армії УНР не був, а чому вибирались іменно такі типи, поприлипавши до справи не знати звідки і майже нікому не відомі люди, а не використовувались дійсні українці і повстанці, яких сотнями можна було набрати в таборах інтернованих, а також з розташованих на приватних роботах старшин та козаків, як це і пропонував не раз Секретар Військової Секції Місії Поручник ТРЕПКЕ⁷⁸, які, як напр[иклад] з групи Отамана ФЕДОРЧЕНКА, годились їхати навіть на свої кошти і люди ще зовсім не знакомі з авантюризмом, то мені просто неясно.

Коли і пересилались зв'язки і організатори, то я не пам'ятаю случая щоби кому із них була дана ясна і точна задача зробити от те-то і те, а просто посилались люди як ніби то для того, щоб їх спекатись і поскоріше переправити в Україну.

Весь прочий час сходив на балачках і на перетравлюванні слухів про положення на Україні та про повстанців і до жовтня м-ця ніякої роботи не було. Така праця Штабу групи не була невідома як Місії в Букарешті, так і Урядові, і Головному Штабові, о чім свідчить лист п[ана] Ген[ерала] ДЕЛЬВІГА на ім'я Підполковника СТЕФАНІВА від 25 липня, де ясно зазначено, що «Вас не треба вчити, що кустарним способом повстання підняти не можна», но чому не принімалось заходів для поправлення очевидного недостатку мені просто неясно.

Грошова справа групи

Гроші на утримання такої громіздкої інституції і на ведення роботи ген[ерал] ГУЛИЙ діставав і привозив з Букарешту. На скільки було мені відомо, то гроші він доставав з великими труднощами і на отримання кожної полочки тратив не менше двох неділь часу, і звичайно в далеко меншій кількості, як вимагалось в вимоговій відомості.

Мною весь час замічавсь якийсь розвал між нашою організацією і Місією, а до деякої міри і Головним П[артизансько] П[овстанським] Штабом.

Причини розвалу я не знаю, но думаю, що коли б були видні результати праці і давався який-небудь контроль над витраченням, і то производним витраченням, грошей, то цього розладу не було б.

Все таки кожний раз привозив ген[ерал] ГУЛИЙ з Букарешту таку суму грошей, що при умілім витраченні її вона могла вистарчити для забезпечення праці навіть далеко ширшої.

Для ясности подам декілька примірів непроизводних витрат: куплено пишучу машинку за 3500 леїв, написано на ній всього одне відношення по румунські і один розвідочний звіт по французькі і продано з тяжкою бідою за 2500 леїв; значить тисяча утрачена; приїхав один грузинський дурисвіт підполковник МАДАТ і обіцяв дати для переправки на Україну в наше розпорядження 128 грузинських козаків, вимантачив не більш не менш, а шість тисяч леїв ріжночасово, ну і щез безслідно, радий що вдалось надути; раз пам'ятаю видано було 30 000, а навіть 33 000 лей авансу Начальнику Цивільного керування п[ану] ПОПЛАВСЬКОМУ, но щось за ці гроші і за розход їх на справу я не чув, а ненароком бачив рахунок на куплені Начцівом п[аном] ПОПЛАВСЬКИМ із цих грошей гетри, дарма що мав добрі чоботи і черевики; нанималось 5 кімнат, за які платилось добрі гроші, хоч чини Штабу отримували солідну суму грошей в місяць і мали можливість нанимати квартири на свій рахунок і розмішуватись не з такими удобствами; п[ан] ПОПЛАВСЬКИЙ заплатив напр[иклад] пані КУРДИНОВСЬКІЙ за дві кімнати за листопад місяць 1100 лей, а за дві кімнати для мене і для свого Начальника канцелярії, хоч і в мене, і в нього квартира була і туди переноситись я категорично відказувався; приїхав один полковник з Єлисаветградщини, якого зараз

прізвище і не згадаю, втік від більшовиків і хоч не раз заявляв, що участі в нашій роботі ніякої приймати не буде, но йому однако ж було видано не менш двох тисяч лей на утримання і обмундировку, коли цю справу можна було покінчити і 300 леями; на кінець тримати в такий трудний час 15 працівників і виплачувати кожному по півтори тисячі лей місячного утримання, коли фактично працювало тільки 4 чоловіки, а прочі були форменними тунеядцями, бо на них була надія тільки при розвитку ширших акцій на Україні, то це теж було не раціональним. В жовтні місяці був отриманий наказ з центру виступити на Україну і на організацію виступу була асигнована в розпорядження ген[ерала] ГУЛОГО сума мільон лей. За цією сумою їздив ген[ерал] ГУЛИЙ в Букарешт цілий місяць і її не дістав. На кінець з тяжкою бідою дістав процентових паперів приблизно на півмільона лей, які і привіз з м. Кишинів для реалізації на лей. Гроші ці були привезені вже на початку листопада, хоч наказ виступати на Україну був 6-го жовтня. Гроші ці були передані члену фінансової комісії п[ану] ЛЕБІДЬ-ЮРЧИКУ для продажі. П[ан] ЛЕБІДЬ-ЮРЧИК передав ці гроші Управляючому фірмою Котляревського п[ану] ФЕСАКУ для продажі. П[ан] ФЕСАК, по моему вражінню, хотів просто на цім інтересі спекульнути і весь час просто шантажував п[ана] ЛЕБІДЬ-ЮРЧИКА. Давав гроші частями по 5–10–15 тисяч і, видавши до 200 тисяч лей такими частями на протягу двох неділь, після виїзду генер[ала] ГУЛОГО на Україну решти видавати зовсім відказався і навіть відказався видати розрахунок, коли була можливість п[ану] ЛЕБІДЬ-ЮРЧИКУ продати цінності в другім місці, заявляючи, що прочі цінності він просто затримує під залогом вже виданих сум, які нібито він видав з каси фірми, хоч документи о продажі грошей вже мались у п[ана] ЛЕБІДЬ-ЮРЧИКА на руках. П[ан] ЛЕБІДЬ-ЮРЧИК так грошової справи по продажі цінностей не закінчив і посварившись з ФЕСАКОМ поспішно поїхав до Польщі.

Результати праці:

На виручені з цінностей гроші Генер[алу] ГУЛОМУ вдалось одягнути і озброїти 15 чоловік старшин та козаків і тільки 17 листопаду переправитись на Україну в районі Криулян.

Частина грошей була видана п[ану] ПШОНИКУ, якому було доручено спішно скласти бойовий відділ для наступу на Тирасполь і дальше на Одесу. Скільки отримав ПШОНИК грошей – мені не відомо, но знаю, що перед від'їздом Генер[ал] ГУЛИЙ наказав своєму уповноваженому на терені Румунії п[ану] ПОПЛАВСЬКОМУ видати ПШОНИКУ не більше 3–5 тисяч. Після від'їзду Генер[ала] ГУЛОГО ПШОНИК явився до п[ана] ПОПЛАВСЬКОГО і потребував видачі 35 тисяч лей, инакше розпускає відділ, і отримав ще 28 тисяч лей, які і розпустив як сам захотів, но у всякім разі без потреби, як я пізніше сам вияснив, при допиті старшин та козаків.

Самим влучним призначенням, це було призначіння Начальником Штабу I-го району Полк[овника] САВЧЕНКА⁷⁸ (БІЛОУСА). Під його то проводом і переправився відділ в 183 чоловіки на терен України і вдарив на Тираспіль. Завдяки тому, що ПШОНИК, хоч і витратив гроші, но не

зумів озброїти відділу і не зумів налагодити зв'язків по тій боці Дністра, бо зв'язався з ріжними авантюристами, як тільки висисали з нього гроші. А о помочі і не думали, як напр[иклад] Підполк[овник] ДІДУЧЕНКО, якому було доручено дістати 5 лодок для переправи, а він дістав тільки одну, чим затягнув переправу і на Тираспіль прийшлося вдарити не вночі, а вдень, а на кінець втік з лави з кулеметом, чим підніс паніку в рядах повстанців, то експедиція скінчилась невдачею і утечею з добрими стра- тами повстанців назад в Румунію, забивши до 280 большевиків.

Мушу зазначити ще одну досить важну недбалість з нашої сторо- ни: ПШОНИК намагався нав'язати зносини з остатками Одеської по- встанчої організації, на чолі якої в липні стояв Профес[ор] БУЗЬКО⁷⁹. БУЗЬКО перейшов вже було на службу в чрезвычайку разом з жінкою і, бажаючи спровокувати нас, прислав свого кур'єра, як нібито дійсної української організації. Прибувши, кур'єр вів себе між нами настільки відкрито, що не було ніякої трудности його розшифрувати, о чім я ліч- но заявляв ПШОНИКУ, а також докладав Генер[алу] ГУЛОМУ та Підполк[овнику] СТЕФАНІВУ. На цю справу подивились байдуже і навіть перед виступом на Тираспіль його вислали день наперед в Оде- су. Цей кур'єр по прізвищу ЖИВОТЬКО – одеський чекіст, на очах на- ших розвідників сів у Тирасполі на автомобіль і поїхав в Одесу з док- ладом, ну звичайно на день нашого виступу появилася з Одеси комуні- стична бригада в Тирасполі, яка і загнала повстанців назад за Дністер, но могло бути і далеко гірше.

При сучаснім положенню може й не можна було добитись більших результатів по організації й успіху повстання, но при правильній поста- новці діла можна було зробити далеко більше, як було зроблено, хоч для загальної опінії і для очищення совісти, тим більше, що справа як в Ру- мунії, так і на Україні далеко не так вже зле стояла, як об цім доносилося рапортами центру.

Сотник ВАСИЛЮК

З копією згідно:
Головного Військово-Історичного
Музею-Архіву Діловод,
адмін[істрації] підх[орунжий] Улановський

ЦДАВО України, ф. 2471, оп. 1, спр. 1, арк. 11–12 зв. Машинопис. Копія.

№ 14

ЛИСТ ПРЕЗИДІЇ УКРАЇНСЬКОГО З'ЇЗДУ ВІЙСЬКОВИХ ДІЯЧІВ У ПОЛЬЩІ ДО УПРАВИ ФІЛІЇ УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА ЛІГИ НАЦІЙ У РУМУНІЇ

21 серпня 1923 р., м. Варшава

В імені З'їзду щиро дякуємо всі організації, що підписали надіслан- ний Вами привітальний лист з дня 11 серпня, і Голові Дипломатичної Місії В[ельми] П[оважному] Панові Мацієвичові за прислані привітан- ня і побажання.

Висловлені Українською Еміграцією у Румунії побажання надзвичайно близькі нашому серцю. Просимо вірити, що заклик до об'єднання під прапором Незалежної Української Державности являються гаслом, що об'єднує усіх нас.

З глибоким побажанням

Голова З'їзду Генит[абу] ген[ерал]-хор[унжий] В. Сальський⁸⁰

Заступник Голови ген[ерал] Безручко

Пол[ковник] [?]

Секретарі: М. Ковалів

Волохів

Гудзій

ЦДАВО України, ф. 2471, оп. 1, стр. 1, арк. 8. Машинопис. Оригінал.

¹ *Чехівський Володимир Мусійович* (1876–1937) – громадсько-політичний і церковний діяч, історик, дипломат. Народився на Київщині. Закінчив Київську духовну академію. Депутат І Державної думи. Належав до УСДРП. Член Української Центральної Ради. З 26 грудня 1918 р. до 11 лютого 1919 р. – голова Ради Міністрів УНР й одночасно міністр закордонних справ. З 1921 р. – голова ідеологічної комісії Української автокефальної православної церкви. 1929 р. заарештований у справі «Спілки визволення України» і засуджений до страти, яку замінили на 10 років ув'язнення. 1936 р. термін ув'язнення продовжено ще на 20 років. Розстріляний 3 листопада 1937 р. у Карелії. Автор богословських та історичних творів.

² *Гасенко Юрій* (1894–1933) – інженер, військовий діяч, дипломат. У 1919 р. очолював Надзвичайну дипломатичну місію УНР у Румунії. Автор літературних творів для дітей.

³ Жванець – нині село Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл., розташоване на лівому березі Дністра.

⁴ *Дорошенко Дмитро Іванович* (1882–1951) – історик, громадсько-політичний і державний діяч. Народився у Вільно. Навчався у Варшавському і Петербурзькому університетах, закінчив Київський університет. Один із засновників Української Центральної Ради. Заступник голови УЦР. Губернський комісар УЦР на Чернігівщині. У 1918 р. – в. о. керівника Міністерства закордонних справ, міністр закордонних справ Української Держави. Професор Українського державного університету у Кам'янці-Подільському. З 1920 р. – на еміграції. Професор Українського вільного університету у Відні, Празі, Мюнхені. Директор Українського наукового інституту у Берліні, Президент ВУАН. Автор численних праць з української історії.

⁵ *Білецький Леонід Тимофійович* (1882–1955) – літературознавець, доктор філології, президент УВАН, дійсний член НТШ. У 1918 р. – приват-доцент Українського державного університету у Кам'янці-Подільському, у 1921–1923 рр. – викладач історії української літератури у Львівському таємному українському університеті, у 1923–1925 рр. – ректор Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова у Празі. Був професором Українського вільного та Карлового університетів у Празі. 1949 р. переїхав у Канаду.

⁶ Імовірно *Шманкевич Євген* (1882 – ?) – історик, юрист, викладач декількох харківських вищих шкіл. Працював у науково-дослідних установах при ВУАН. Репресований у 1930-х рр.

⁷ Імовірно *Чернявський Арсен* (1889–1944) – військовий і громадський діяч, підполковник Армії УНР, голова шкільної управи Військового міністерства УНР. На еміграції жив у Чехословаччині. З 1922 р. – доцент геології, мінералогії та метеорології Української господарської академії в Подєбрадах. Автор записок про роль С. Петлюри у створенні української армії, написаних в еміграції. З 1939 р. – православний священник.

⁹ Нині районний центр Чернівецької обл. Розташований на правому березі Дністра. 23 січня 1919 р. розпочалося повстання місцевого населення проти румунських окупантів. Було придушено 1 лютого того ж року.

¹⁰ Дата не зазначена. Імовірно у листі йдеться про звільнення О. О. Севрюка з посади голови Дипломатичної місії УНР в Італії, який не впорався із завданням організації повернення з Італії полонених українців з колишньої армії Австро-Угорщини, та відправку до Італії нової спеціальної місії. Ця подія датується кінцем липня 1919 р. Проте нова місія до Італії так не відбула.

¹¹ Імовірно *Голубович Всеволод Олександрович* (1885–1939) – політичний і державний діяч. Народився у с. Молдавка Подільської губ. Закінчив духовну семінарію і Київський політехнічний інститут. Належав до РУП, УПСР. Член Української Центральної Ради та її Малої ради, генеральний секретар шляхів сполучення, генеральний секретар торгівлі й промисловості. У 1918 р. – голова Ради Народних Міністрів УНР і міністр закордонних справ. Керівник української делегації на мирних переговорах у Брест-Литовську. За часів Української держави перебував у Лук'янівській в'язниці, у період Директорії редагував періодичні видання УПСР. Неодноразово заарештовувався більшовиками. Працював в Українській раді народного господарства. 1931 р. заарештований і засуджений у справі «Українського національного центру».

¹² *Осецький Олександр* (1873–1937) – військовий діяч, генерал-майор російської армії, генерал-хорунжий Армії УНР. Народився у м. Крем'янець Волинської губ. Був начальником Полтавського корпусу, командиром Холмської групи. Очолював Генеральний секретаріат (Міністерство) військових справ. Наказний отаман військ УНР. У 1920 р. – голова військово-дипломатичної місії УНР у Бельгії. Залишив спогоди. Помер у Парижі.

¹³ *Тимошенко Володимир Прокопович* (1885–1965) – економіст, громадський діяч, доктор філософії (1927), професор. Народився у с. Базилівка Чернігівської губ., нині с. Крупське Конотопського р-ну Сумської обл. Навчався в Інституті інженерів шляхів сполучення та Політехнічному інституті в Петербурзі. Учасник Першої світової війни. У 1918 р. – товариш міністра торгу і промисловості в уряді Української Держави. 1919–1920 рр. перебував у Франції, був економічним радником української делегації на Паризькій мирній конференції. З 1921 р. жив у Чехословаччині. Професор Українського вільного університету в Празі, Української господарської академії в Подєбрадах. 1928 р. переїхав у США. Професор кількох американських університетів. Помер у Пало-Альто в Каліфорнії.

¹⁴ *Петлюра Симон Васильович* (1879–1926) – державний, громадсько-політичний і військовий діяч, публіцист. Народився на Полтавщині. Член РУП, УСДРП. Редактор періодичних видань у Києві, Львові, Москві. Член Української Центральної Ради, генеральний секретар військових справ. У 1918 р. – голова Всеукраїнської спілки земств, згодом – Головний отаман Армії УНР, голова Директорії. З 1921 р. – на еміграції. Керував діяльністю уряду УНР в екзилі, редагував тижневик «Тризуб». 25 травня 1926 р. убитий в Парижі агентом НКВС С. Шварцбартом.

¹⁵ *Лівицький Андрій Миколайович* (1879–1954) – державний і громадсько-політичний діяч, юрист. Народився у с. Ліпляве Золотоніського пов. Полтавської губ., нині Канівського р-ну Черкаської обл. Член РУП, УСДРП. Закінчив юридичний факультет Київського університету. Був мировим суддею, адвокатом. Член Української Центральної Ради. Губернський комісар Полтавщини. Міністр юстиції, заступник голови (Б. Мартос) уряду УНР. З серпня 1919 р. очолював Міністерство закордонних справ (в уряді І. П. Мазепи), згодом – одночасно й голова Дипломатичної місії УНР у Польщі. З кінця 1920 р. – голова уряду УНР в екзилі, заступник голови Директорії, 1926 р. очолював Державний центр УНР в екзилі. Помер у Німеччині.

¹⁶ *Мазепа Ісаак Прохорович* (1884–1952) – державний і громадсько-політичний діяч, агроном. Народився у м. Костобобрів Новгород-Сіверського пов. Чернігівської губ., нині Семенівського р-ну Чернігівської обл. Закінчив природничий факультет Петербурзького університету. Один з лідерів УСДРП. Земський діяч. У 1919–1920 рр. – міністр внутрішніх справ, міністр земельних справ, голова Ради Міністрів УНР. Учасник Зимового походу. В еміграції у Чехословаччині – викладач українських високих шкіл. Член виконкому Робітничого і Соціалістичного Інтернаціоналу. З 1950 р. – засновник Української соціалістичної партії.

¹⁷ *Омельянович-Павленко Михайло Володимирович* (1878–1952) – військовий діяч, генерал-полковник. Народився у Тбілісі. Закінчив Омський кадетський корпус, Павлів-

ське військове училище, Офіцерську стрілецьку школу. Був начальником 2-ї Одеської військової школи прапорщиків. З 1919 р. – командувач Армії УНР. Очоловав армію УНР під час Зимового походу по тилах Білої гвардії і Червоної армії. Перебував на еміграції спочатку у Чехословаччині, потім – Німеччині та Франції. Очоловав Українське військово-наукове товариство у Празі. Міністр військових справ УНР в екзилі. Помер у Парижі. Автор праць з військової історії та тактики.

¹⁹ *Удовиченко Олександр* (1887–1975) – військовий діяч, генерал-полковник Армії УНР. Народився у Харкові. Учасник Першої світової війни. З 1917 р. – начальник штабу Гайдамацького коша Слобідської України, 1918–1919 рр. – генерал-квартирмейстер Південно-Західного фронту, командир 3-ї Залізної стрілецької дивізії, з грудня 1920 р. – генеральний інспектор Армії УНР. На еміграції жив і працював у Франції, очолював Товариство вояків Армії УНР. Військовий міністр, віце-президент УНР в екзилі.

²⁰ *Шаповал Олександр Андрійович* (1888–1972) – громадсько-політичний і військовий діяч, генерал-хорунжий Армії УНР. Учасник Першої світової війни. Член Української партії соціалістів-самостійників. 1918 р. – губернський комісар Харківщини. На початку 1919 р. – міністр військових справ УНР, згодом – начальник закордонного відділу Головного управління Генерального штабу Армії УНР. Перебував в еміграції у ЧСР та США. Один з лідерів українського монархічного руху. Помер у США.

²¹ *Варивода Антін* (1869–1936) – військовий діяч, полковник УГА. Народився на Буковині. У 1916 р. – комендант Легіону Українських Січових Стрільців. Учасник українсько-польської війни 1918–1919 рр. З серпня 1920 р. – командир табору для полонених галичан у Чехо-Словаччині. Помер у Відні.

²² *Колчак Олександр Васильович* (1873–1920) – російський державний і військовий діяч, адмірал. Учасник Першої світової війни, командуючий Чорноморським флотом. У 1918–1920 рр. – один з організаторів білого руху в Росії, верховний правитель Російської держави. Розстріляний більшовиками.

²³ *Денікін Антон Петрович* (1872–1947) – російський військовий діяч, генерал-лейтенант. Учасник Першої світової війни. У 1917 р. командував військами Західного і Південно-Західного фронтів. З квітня 1918 р. – головнокомандувач Збройними Силами Півдня Росії. Один з лідерів білого руху й організаторів Добровольчої армії. У квітні 1920 р. вийшов у відставку.

²⁴ Йдеться про Українську партію соціалістів-революціонерів.

²⁵ *Макух Іван* (1872–1946) – державний і громадсько-політичний діяч, юрист. Один з лідерів Української радикальної партії (згодом УСРП) у Галичині. Член Галицького крайового сейму (1908–1918), Української Національної Ради (1918–1919), державний секретар внутрішніх справ ЗУНР. У 1920 р. – товариш міністра внутрішніх справ УНР, 1928–1935 рр. – член польського сенату. Помер в Австрії. Залишив мемуари, що були опубліковані посмертно.

²⁶ Переговори, розмови.

²⁷ *Греків Олександр Петрович* (1875–1959) – військовий діяч, генерал-хорунжий Армії УНР. Походив з Глухівщини. Закінчив Московський університет та Академію Генерального Штабу. Член УПСС. На переломі 1918–1919 рр. був міністром військових справ УНР. Очоловав Українську Галицьку Армію. Згодом жив в еміграції. У 1948 р. у Відні був заарештований радянськими спецслужбами. Перебував у радянських таборах. 1956 р. його звільнили, повернувся до Австрії.

²⁸ Ясси (Iasi) – місто у Східній Румунії, адміністративний центр жудеца Ясси. Нині має близько 300 тис. мешканців. Промисловий центр. У міжвоєнний період в місті проживала українська меншина.

²⁹ Подразників.

³⁰ *Холодний Петро* (1876–1930) – громадсько-політичний діяч, художник-імпресіоніст. Народився у м. Переяслав на Київщині. Закінчив Київську художню школу М. Мурашка. Професор Київського політехнічного інституту. Член Української Центральної і Малої рад, Українського наукового товариства, ТУП, УРДП, згодом – УПСФ, працював у Генеральному секретаріаті освіти УНР, Міністерстві народної освіти Української Дер-

жави, був товаришем міністра, міністром освіти УНР за часів Директорії. З 1921 р. – на еміграції у Польщі. Згодом жив у Львові. Помер у Варшаві.

³¹ Брашов (Braşov) – місто у Центральній Румунії, адміністративний центр жудеца Брашов. Промисловий і культурний центр. Мешкає понад 320 тис. осіб.

³² Фогараш (Făgăraş) – місто у Центральній Румунії. Розташоване на лівому березі р. Олт – лівій притоці Дунаю. На початку 1920-х рр. там знаходився табір для інтернованих українських військових Армії УНР. Життя інтернованих описане у часописах «Табір», «Український Табірний Вістник».

³³ *Порохівський Гнат* – військовий діяч, генерал. У 1920 р. очолював бригаду Армії УНР. Начальник (комендант) усіх таборів для інтернованих вояків армії УНР в Румунії. Автор статей у журналі «Табір» про українську військову еміграцію у Румунії.

³⁴ Нині м. Бельци (Балць) у Молдові, розташоване на р. Реуті (притока Дністра). Мешкає приблизно 160 тис. осіб. Залізничний вузол, промисловий центр.

³⁵ *Сірко [Василь]* – військовий діяч, полковник. Командир Волинської бригади Армії УНР. Під час I Зимового походу Армії УНР – командир 1-го полку Чорної січі.

³⁶ Колишня Візантія, потім – Константинополь, нині – Стамбул.

³⁷ Джурджу (Giurgiu) – місто і порт у Південній Румунії, розташоване на лівому березі Дунаю.

³⁸ Нині с. Зарожани Хотинського р-ну Чернівецької обл.

³⁹ Вправи.

⁴⁰ «Громада» – культурно-освітнє товариство, що займалося серед інтернованих вояків ліквідацією неписьменності, підвищенням рівня їх загальної освіти, вивченням ними іноземних мов. Мало секції – вчительську, хорову, драматичну, гімнастичну.

⁴¹ «Українська Трибуна» – щоденна громадсько-політична газета, що виходила у Варшаві з травня 1921 р. до березня 1922 р. на кошти *Є. Лукасевича* за редакцією *О. Саліковського*, *В. Островського*, *В. Ковальчука*. Поширювалася серед українських емігрантів в країнах Європи.

⁴² *Ніковський Андрій Васильович* (1885–1942) – громадсько-політичний і державний діяч, журналіст. Народився на Одещині. Член ТУП, УРДП, згодом – УПСФ, Української Центральної і Малої рад. Один з лідерів Українського національно-державного союзу, голова Українського національного союзу. Співробітник УАН. З 26 травня 1920 р. – міністр закордонних справ УНР. 1924 р. повернувся до Радянської України. Працював у системі ВУАН. 1930 р. був засуджений за «справою СВУ» до 10 років ув'язнення. Покарання відбував на Соловках.

⁴³ *Прокопович В'ячеслав Костянтинович* (1881–1942) – громадсько-політичний і державний діяч, історик. Народився в Києві. Закінчив Київський університет. Один з фундаторів Української Центральної Ради. Був міністром освіти за часів УЦР і Директорії. 1924–1939 рр. – голова Ради Міністрів УНР, заступник голови Директорії. Редактор часопису «Тризуб». Помер у Бесанкурі поблизу Парижа.

⁴⁴ *Фещенко-Чотівський Іван Адріанович* (1884–1952) – політичний і державний діяч, вчений-металознавець. Народився у м. Чуднів на Житомирщині. Закінчив Житомирську класичну гімназію, Київський політехнічний інститут. Належав до УПСФ. Член Української Центральної Ради та її Комітету. 1918 р. – міністр торгівлі й промисловості УНР. За часів Української держави був ув'язнений. У період Директорії УНР – міністр народної освіти. 1919 р. – радник, заступник голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії. Голова Ради Республіки. Викладав металознавство і термічну обробку у Гірничій академії у Кракові, а також в університеті та політехніці у Варшаві. 1945 р. заарештований радянськими спецслужбами. Помер у радянському таборі.

⁴⁵ Рахунок.

⁴⁶ Тарнов (Tarnów) – місто у Південній Польщі, центр воєводства. У 1920–1923 рр. тут перебували частина уряду УНР і Головний Отаман С. Петлюра.

⁴⁷ *Шадлун Микола* (1883 – ?) – громадсько-політичний діяч, геолог. Народився у с. Веселе Мелітопольського повіту Таврійської губернії, нині Запорізької обл. Професор Гірничого інституту у Петербурзі. У 1919 р. – міністр народного господарства УНР. У 1922–

1923 рр. – професор Української господарської академії в Подебрадах (Чехо-Словаччина). Повернувся в Радянську Україну. Працював на Уралі.

⁴⁸ Йдеться про цінні папери.

⁴⁹ *Остроградський-Апостол Микола* (1870–1923) – військовий діяч, контр-адмірал. Закінчив Військово-морську академію. Восени 1917 р. перейшов на службу у збройні сили УНР. 1918 р. – комендант Севастополя, командуючий українським ВМФ, представник Української Держави у Криму. 1919–1920 рр. – товариш військово-морського міністра. На початку 1920-х рр. – військово-морський представник УНР у Румунії.

⁵⁰ Рені – нині районний центр Одеської обл., розташований на р. Дунай. Морський і річковий порт. Нині мешкає близько 25 тис. осіб.

⁵¹ Галац (Galati) – місто і порт у Румунії, на Дунаї. Адміністративний центр жудеца Галац. Промисловий центр. Мешкає близько 250 тис. жителів.

⁵² Кілія (Kiliya) – нині районний центр в Одеській обл. Порт у Кілікійському гирлі Дунаю. Промисловий центр.

⁵³ *Дельвіг Сергій Миколайович* (1866–1949) – військовий теоретик та історик, генерал-полковник Армії УНР. Народився у Москві. Закінчив Михайлівське артилерійське училище та Артилерійську академію в Петербурзі. Викладач, начальник офіцерського артилерійського училища. Учасник Російсько-японської і Першої світової воєн. З 1917 р. – в українській армії. Працював у Генштабі. Виконував дипломатичні доручення Директорії УНР. 1919–1921 рр. – військовий аташе Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Румунії. Автор наукових праць з військової справи. Помер у Бухаресті.

⁵⁴ *Гулий-Гуленко Андрій* (1886–?) – військовий діяч, генерал-хорунжий Армії УНР. Народився у с. Новоархангельськ, нині Кіровоградської обл. Закінчив Новоолександрійський інститут сільського господарства та лісівництва. Учасник Першої світової війни. Нагороджений старшинським Георгіївським хрестом. У 1919 р. очолював повстанські частини на Півдні України, під час Зимового походу приєднався до Армії УНР (командир Запорізької дивізії), II Зимового походу – командир Бессарабської групи Армії УНР, яка у 1921 р. вийшла з Румунії в Україну. У 1922 р. заарештований ЧК, згодом засуджений до тривалого ув'язнення. У 1927 р. неочікувано з'явився у Польщі.

⁵⁵ *Безручко Марко* (1883–1944) – військовий діяч, генерал-хорунжий. Народився у м. Великий Токмак Бердянського пов. Таврійської губ. Закінчив Переяславську учительську семінарію, Одеське піхотне училище, Миколаївську військову академію. Учасник Першої світової війни. З 1918 р. служив у Генеральному штабі Армії УНР, 1919 р. – начальник штабу Окремої Запорізької дивізії, Корпусу Січових стрільців Дієвої Армії УНР, 1920 р. – начальник 1-ї (6-ї Січової) дивізії Армії УНР. У 1921–1924 рр. виконував обов'язки військового міністерства, член Вищої військової ради УНР. Публікувався в емігрантській пресі. Помер у Варшаві.

⁵⁶ *Лебідь-Юрчик Харитон* (1877–1945) – економіст. Народився на Поділлі. У 1917–1921 рр. – директор департаменту державної скарбниці, заступник міністра фінансів УНР, доцент Українського державного університету у Кам'янці-Подільському, згодом – на еміграції у Польщі. Автор наукових праць з економіки.

⁵⁷ Партизансько-повстанський штаб (ППШ) – створений у січні 1921 р. при Головному командуванні військ УНР для підготовки загального збройного повстання в Україні проти радянської влади. Очолював генерал-хорунжий Ю. Тютюнник. Діяльність штабу проходила за підтримки і під контролем польських військових. Спочатку штаб діяв у Тарнові, потім – у Львові. У жовтні 1921 р. на базі ППШ створено штаб Повстанської армії України на чолі з Ю. Отмарштейном.

⁵⁸ Звіти, звітна документація.

⁵⁹ Імовірно, *Стефанів (Затварський) Опанас* – військовий діяч, підполковник Армії УНР. Народився на Волині. Офіцер російської армії, учасник Першої світової війни. У 1918 р. – старшина, 1919 р. – начальник штабу Запорізького корпусу, 1920 р. – начальник штабу 1-ї Запорізької дивізії, з якою був інтернований у польських таборах, командир заплілля Армії УНР. Влітку-восени 1921 р. – начальник штабу Південної Партизансько-повстанської групи, що готувала антибільшовицьке повстання на Півдні України.

⁶⁰ *Поплавський* – військовий діяч, полковник. Начальник цивільного управління Південної Партизансько-повстанської групи, що готувала антибільшовицьке повстання на Півдні України у другій половині 1921 р.

⁶¹ Імовірно *Чорненко (Черненко-Чорний)* – військовий діяч, полковник. Учасник I Зимового походу Армії УНР. Сотник, начальник штабу 6-го загону Запорізької групи, державний інспектор. Згодом – підполковник, помічник начальника штабу Південної Партизансько-повстанської групи, що готувала антибільшовицьке повстання на Півдні України у другій половині 1921 р.

⁶² *Долинюк Олександр* – військовий діяч, сотник, член кількох громадських організацій української еміграції в Румунії, скарбник філії Українського товариства Ліги Націй у Румунії. Член Громадсько-допомогового комітету української еміграції в Румунії.

⁶³ Атаки (Отачь) – місто у Північній Молдові. Розташоване на правому березі Дністра навпроти українського міста Кам'янець-Подільський.

⁶⁴ Нині село Рашков у Північній Молдові. Розташоване на лівому березі Дністра.

⁶⁵ Нині місто Криулень (Кривуляни) у Східній Молдові. Розташоване на правому березі Дністра.

⁶⁶ Імовірно *Пишник* – військовий діяч, полковник. З 1919 р. – учасник повстансько-партизанського руху проти більшовиків, командир 12-ї Київської дивізії Армії УНР. Перебував у білогвардійському полоні. На початку 1920 р. брав участь в організації в Одесі Чорноморської бригади у складі Червоної армії. У квітні 1920 р. приєднався до Армії УНР. Учасник I Зимового походу Армії УНР. Начальник штабу 6-го загону Запорізької групи. Брав участь у бойових діях поблизу станції Бірзула, м. Тираспіль. Військовий і цивільний начальник штабу 1-го Одеського р-ну Південної Партизансько-повстанської групи, що готувала антибільшовицьке повстання на Півдні України у другій половині 1921 р. На початку 20-х рр. – агент ЧК, використовувався більшовиками для боротьби з українським підпіллям.

⁶⁷ Нині село Шабо поблизу м. Білгород-Дністровський Одеської обл. на узбережжі Дністровського лиману.

⁶⁸ *Гришиний* – сотник, поручик. У листопаді 1920 р. – начальник штабу контррозвідки кавалерійської частини, сформованої А. Гулим-Гуленком.

⁶⁹ *Хорунжий Дмитро Ісакович* – військовий діяч, сотник. З 1907 р. – член ревуцької «Просвіти». Вільний слухач Університету св. Володимира у Києві. Був курінним отаманом Добровеличківського (Ревуцького) куреня Вільного козацтва, старшиною отамана Залізняка, учасником українського підпілля на Єлисаветградщині у 1920 р. Начальник цивільного штабу 2-го Олександрійсько-Херсонського р-ну Південної Партизансько-повстанської групи, що готувала антибільшовицьке повстання на Півдні України у другій половині 1921 р.

⁷⁰ За іншими даними Єлисаветградського району. Див.: *Коваль Роман*. Коли кулі співали. – К.; Вінниця, 2006. – С. 277.

⁷¹ Імовірно, *Нестеренко Герасим Онуфрійович* (1890 – ?) – військовий діяч, сотник. Народився у с. Красновертка Єлисаветградського пов. Херсонської губ., нині Кіровоградської обл. Закінчив Костянтинівську військову школу й Одеську школу прапорщиків. Засновник Єлисаветградсько-Олександрійського повстанкому. Член УПСР. Під час I Зимового походу Армії УНР – командир Низового куреня Запорізької дивізії. У листопаді 1920 р. – заступник генерала А. Гулого-Гуленка. Керівник 1-ї Холодноярської округи та командуючий військами Холодноярської округи, згодом – командувач 3-го Катеринославського р-ну Південної Партизансько-повстанської групи, що готувала антибільшовицьке повстання на Півдні України у другій половині 1921 р. Керував Холодноярською округою до квітня 1922 р. За іншими даними *Нестеренко Іван* – військовий діяч, сотник, керівник осередку філії Українського товариства прихильників Ліги Націй у Румунії в м. Орадя-Маре на початку 20-х років ХХ ст.

⁷² *Вербицький (Вербицький) Михайло* – військовий діяч, поручик Армії УНР. Був начальником штабу Катеринославського (за іншими даними – Херсонського) району Південної Партизансько-повстанської групи, що готувала антибільшовицьке повстання на Півдні України у другій половині 1921 р.

⁷³ *Скляр В.* – військовий діяч. Учасник I Зимового походу Армії УНР. Політичний референт при Діючій армії. Начальник цивільного штабу 3-го Катеринославського р-ну Південної партизансько-повстанської групи, що готувала антибільшовицьке повстання на Півдні України у другій половині 1921 р.

⁷⁴ *Заболотний Семен* – повстанський отаман, який у 1919–1920 рр. діяв на території Балтського повіту (Одещина). Мав у своєму загоні до 2 тис. вояків. Під час I Зимового походу активно взаємодіяв з Армією УНР.

⁷⁵ *Чехович* – військовий діяч, поручик. У 1921 р. – начальник Штабу Придністрянської бригади на чолі з отаманом Кіршулом. Перебував у підпорядкуванні Балтського району Південної Партизансько-повстанської групи, що готувала антибільшовицьке повстання на Півдні України у другій половині 1921 р.

⁷⁶ *Дерещук Петро* (1884 – ?) – військовий діяч, полковник. У 1919 р. – державний інспектор у 6-й Запорізькій дивізії, 1919–1920 рр. – повітовий комісар Уманщини, керівник антибільшовицького повстання на Уманщині, мав у своєму загоні 4 тис. вояків і гармати. 1921 р. – військовий і цивільний начальник Умансько-Чигиринського р-ну Південної Партизансько-повстанської групи, що готувала антибільшовицьке повстання на Півдні України у другій половині 1921 р. Потрапив у полон. 1923 р. засуджений до 10 років ув'язнення. 1929 р. достроково звільнений, проте невдовзі знову заарештований.

⁷⁷ Імовірно *Новицький (Новицький) Володимир* – сотник, один з організаторів Єлисаветградського партизансько-повстанського комітету, який поширював свою діяльність і на Звенигородський та Первомайський повіти.

⁷⁸ *Тренке Василь* – військовий діяч, поручик. Народився у сім'ї поміщика в Полтаві. Секретар військової секції Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Румунії, заступник голови філії Українського товариства прихильників Ліги Націй у Румунії, Громадсько-допомогового комітету української еміграції в Румунії, член кількох українських емігрантських громадських організацій в цій країні. Публікувався у паризькому часописі «Тризуб». Наприкінці 20-х рр. став доктором філософії.

⁷⁸ Імовірно *Савченко Володимир Павлович* (1882–1957) – військовий діяч, генерал-хорунжий. Народився у м. Сквирі на Київщині. Закінчив Чугуївське піхотне юнкерське училище, Академію Генерального штабу. Учасник Російсько-японської та Першої світової воєн. З листопада служив в Армії УНР. 1919 р. – начальник 1-ї частини оперативного відділу Запорізької групи, начальник штабу 6-ї, 8-ї Запорізької дивізій. 1920 р. – начальник відділу комплектування Головного управління Генерального штабу. Був начальником Штабу I-го району Південної Партизансько-повстанської групи, що готувала антибільшовицьке повстання на Півдні України у другій половині 1921 р. Після інтернування Армії УНР у Польщі перебував у таборі м. Каліш. Активний член Українського воєнно-історичного товариства. Автор праць з історії Української революції 1917–1921 рр. За іншими даними *Савченко Григорій Олексійович* (1886 – ?) – підполковник Армії УНР. Народився у м. Павлоград. Учасник Першої світової війни. У 1920–1921 рр. – помічник командира та в. о. командира 1-ї Запорізької гарматної бригади Армії УНР.

⁷⁹ *Бузько (Боско) Дмитро* – агент Всеукраїнської надзвичайної комісії. За іншими даними – подвійний агент, який працював на користь петлюрівського підпілля. Див.: *Коваль Роман*. За волю і честь. Невигадані історії і вояцькі біографії. – К., 2005. – С. 112–114.

⁸⁰ *Сальський Володимир* (1885–1940) – військовий діяч, генштабу генерал-хорунжий. Народився в м. Острог на Волині. Закінчив Російську академію Генерального штабу. Учасник Першої світової війни. Служив на різних командних посадах в Армії УНР. 1920–1921 рр. – член Вищої військової ради УНР. З 1924 р. і до дня смерті – військовий міністр уряду УНР в екзилі. Помер на еміграції у Варшаві.